

**LALE DEVRİ'NİN (1718-1730)
TÜRK BAHÇESİ GELİŞİM SÜRECİNE ETKİLERİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ'İSTANBUL ÖRNEĞİ**

FATİH ATALAY

**YÜKSEK LİSANS
PEYZAJ MİMARLIĞI ANABİLİM DALI**

**DANIŞMAN
DOÇ. DR. ENGİN EROĞLU**

DÜZCE-2023

T.C.
DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

LALE DEVRİ’NİN (1718-1730)
TÜRK BAHÇESİ GELİŞİM SÜRECİNE ETKİLERİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ’’İSTANBUL ÖRNEĞİ

Fatih ATALAY tarafından hazırlanan tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından Düzce Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı’nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Engin EROĞLU

Düzce Üniversitesi

Jüri Üyeleri

Doç. Dr. Engin EROĞLU

Düzce Üniversitesi

Düzce Üniversitesi Peyzaj Mimarlığı

Doç. Dr. Mehmet Kıvanç AK

Düzce Üniversitesi

Düzce Üniversitesi Peyzaj Mimarlığı

Dr. Öğr. Üyesi Hilal KAHVECİ
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

B.Ş.E.Ü. Peyzaj Mimarlığı

Tez Savunma Tarihi: 07/07/2023

Kıymetli Eşim ve Biricik Oğlum

Nurgül -Alikerim ATALAY' a...

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tez çalışmasıyla elde edilmeyen bütün bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi ve bu kaynakları da kaynaklar listesine aldığımı, yine bu tezin çalışılması ve yazımı sırasında patent ve telif haklarını ihlal edici bir davranışımın olmadığını beyan ederim.

07 Temmuz 2023

Fatih ATALAY

TEŞEKKÜR

Lisansüstü eğitimim boyunca büyük bir sabır ile çalışmalarına rehberlik eden, bilgi birikimi ve sahip olduğu vizyonla bakış açımı değiştiren, bana bütün kapılarını aralayan kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Engin EROĞLU'na sonsuz teşekkür ve saygılarımı sunarım.

Çalışmama yapmış oldukları değerli katkıları için Prof. Dr. Faris KARAHAN hocama, Öğr. Gör. Yusuf KOTAN abime ve Arş. Gör. Elif Nur SARI arkadaşşıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışmanın hazırlanması sırasında yardımlarını esirgemeyen, çalışmamın her aşamasında desteğini üzerimde hissettiğim kıymetli hocam Doç. Dr. Engin EROĞLU'na teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek lisans eğitimim boyunca beni her zaman cesaretlendiren, güven ve desteğiyle her zaman yanımda olan dostlarıma ve kardeşten öte yeri olan Hüseyin Çağlar ÇOLAK'a sevgilerimi sunarım.

Hayatımın her döneminde maddi ve manevi destekleriyle yanımda olan, beni koşulsuz ve tam destekleyen kıymetli eşim Nurgül Seçgin ATALAY'a ve biricik oğlum Ali Kerim ATALAY'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

07 Temmuz 2023

Fatih ATALAY

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ŞEKİL LİSTESİ	vii
ÇİZELGE LİSTESİ	viii
ÖZET	ix
ABSTRACT	x
1. GİRİŞ.....	1
1.1. KÜLTÜR KAVRAMI VE TÜRK KÜLTÜRÜNÜN GENEL ÖZELLİKLERİ	3
1.2. TÜRK KÜLTÜRÜNDE BAHÇE KAVRAMININ GENEL YAPISI VE ÖZELLİKLERİ.....	4
1.3. PEYZAJ MİMARLIĞINDA BAHÇE SANATI.....	5
1.4. TARİHSEL SÜREÇTE BAHÇE SANATLARI	7
1.5. OSMANLI TÜRK BAHÇE SANATLARI.....	8
1.6. LALE DEVRİ BAHÇE SANATLARI	9
1.6.1. Lale Devri.....	10
1.6.2. Lale Devri Öncesi Peyzaj ve Sanat.....	14
2. MATERYAL VE YÖNTEM	19
2.1. MATERYAL	19
2.1.1. Kültürel Gezi ve Yerinde Yapılmış Gözlemler	19
2.1.2. İstanbul Üniversitesi Arşivi	19
2.1.3. YÖK Tez Araştırmaları.....	20
2.2. ARAŞTIRMA ALANLARI	20
2.2.1. Topkapı Sarayı.....	20
2.2.2. Kağıthane-Kemerburgaz	24
2.2.3. Çeşmeler	26
2.2.4. Yalılar	30
2.3. YÖNTEM	30
2.3.1. Arşiv İncelemeleri	31
2.3.2. Yerinde İncelemeler	31
3. BULGULAR VE TARTIŞMA	32
3.1. ARŞİV İNCELEMELERİNE AİT BULGULAR	32
3.1.1. Türk Bahçe Sanatında Lale Devri Örnekleri.....	32
3.1.2. Lale Kullanımı ve Tarihi	33
3.1.3. Soğanlı Bitkilerin Kullanımı.....	35
3.1.4. Bitki Türlerinin Peyzaj Mimarlığında Kullanım Potansiyelleri	36
3.2. YERİNDE İNCELEMELERE AİT BULGULAR	37
3.2.1. Kemerburgaz	37
3.2.2. Yalılar ve Bahçeleri.....	40
3.2.3. Köşkler ve Kasırlar	41
4. SONUÇLAR VE ÖNERİLER	43
5. KAYNAKLAR	46
ÖZGEÇMİŞ.....	54

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No

Şekil 1.1. Reform hareketleri kapsamında açılan kâğıt fabrikası resmedilmiştir	12
Şekil 1.2. Lale Devri'ne ait bir minyatür.	13
Şekil 1.3. Patrona Halil İsyanı'na ait bir çalışma.	13
Şekil 1.4. Ressam Jean Baptiste Vanmour'un İstanbul'daki gündelik yaşamı.	13
Şekil 1.5. Sadabat köşklerinden bir resim.....	14
Şekil 1.6. Topkapı Sahil Sarayı'ndan bir bölüm.	16
Şekil 1.7. Deniz Köşkleri: Görünüş	17
Şekil 1.8. Mermer Köşk: Görünüş	17
Şekil 1.9. Eski Çırağan Sarayı. 19. yüzyıl ortası görünümünü yansıtan Thomas Allom'a ait gravür.	18
Şekil 1.10. Çırağan Sarayı: 1910 yangını sonrası dört duvarı kalan sarayın 1980'li yıllardaki görünüşü.	18
Şekil 2.1. Osmanlı dönemine ait bir minyatür.	21
Şekil 2.2. Osmanlı döneminde Topkapı Sarayı'na ait bir kroki çizimi.....	22
Şekil 2.3. III. Ahmed Meydan Çeşmesi.	28
Şekil 2.4. Emetullah Gülnuş Çeşmesi.....	28
Şekil 2.5. Döneme ait bir diğer eserde Topkapı Sarayı'nın üçüncü avlusunda bulunan, III. Ahmed Han Kütüphane Çeşmesi ve Sel Sebili.....	29
Şekil 2.6. III. Ahmed Kütüphane Çeşmesi Sel Sebili.	29
Şekil 2.7. Üsküdar Hadi Bey Yalısı.	30
Şekil 3.1. Badem şekli ve hançer yaprakları ile ideal İstanbul Lalesi.	35
Şekil 3.2. Kemerburgaz su kemerlerine ait bir görsel.....	38
Şekil 3.3. Su kemerlerinin tahrip olduğunu ve özelliğini yitirdiğini gösteren bir görsel.	39
Şekil 3.4. Topkapı Sarayı içerisinde bulunan III. Ahmed döneminde yapılan Has Oda'nın günümüze ait bir görseli.	39
Şekil 3.5. Hadi Bey Yalısı (Kandilli).	40
Şekil 3.6. İsmail Paşa Yalısı (Kandilli)	41

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa No

- Çizelge 2.1. Topkapı Sarayı'nın bahçelerinin bahçe sanatları açısından yapıldığı dönemde yapısal ve bitkisel alan kullanımına göre günümüze ulaşmış hali ile tablolaştırılarak değerlendirmesi. 23
- Çizelge 3.1. Topkapı Sarayı'nın bahçelerinin bahçe sanatları açısından ve bitki türleri açısından değerlendirmesi. **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- Çizelge 3.2. Lale Devri öncesi yakın tarihlerde yapılan eserler, Lale Devri döneminde Yapılan eserler ve Lale Devri döneminden sonra Cumhuriyet'e kadar yapılan eserlerde kullanılan bitkiler. 42

ÖZET

LALE DEVRİ'NİN (1718-1730) TÜRK BAHÇESİ GELİŞİM SÜRECİNE ETKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ'İ'İSTANBUL ÖRNEĞİ

Fatih ATALAY

Düzce Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Engin EROĞLU

Temmuz 2023, 54 sayfa

Peyzaj, dünyanın var oluşundan itibaren hayatımızda yeri olan ve sadece manzara olarak değerlendirilmesi mümkün olmayan bir kavramdır. İnsanlık tarihi boyunca gerek yerleşik gerekse yerleşik olmayan yaşam şartlarında bile insanlar kendilerine özel yaşam alanları belirlemiş ve bu alanları sınırlandırma eğiliminde olmuşlardır.

Yerleşik hayat düzeni insanlık tarihine yerleştikten sonra özellikle yaşam alanlarını daha elverişli şekilde kullanma adına yenilikler yapılarak aktif kullanma alanları oluşturulup peyzajın asıl anlamını kazandığını yapılan araştırmalar ve çalışmalar ışığında görmekteyiz. Yerleşik hayat, insan ihtiyaçlarının artması ve teknolojik gelişmelerin çoğalması ile birlikte önem kazanmış ve peyzaj da hayatımızın iyiden iyiye içine girmiş bir kavram olarak karşımıza çıkmıştır.

Tarihsel süreçte peyzajı değerlendirerek “Lale Devri” döneminin ele alınması planlanmaktadır. Bu çalışmada; çeşmeler, yalılar, saraylar, su kemerleri, havuzlar ve Lale Devri döneminde kullanılan sanatsal çalışmalar ele alınarak karşılaştırma yöntemi ile peyzajın önemini ortaya koyduk ve neden gerekli bir disiplin olduğunu aktarmaya çalıştık.

Lale Devri, elimizdeki -sınırlı olsa- kaynaklar, belgeler ve araştırmalar ışığında Osmanlı'nın neredeyse mimari ve peyzaj açısından her alandan beslenerek ortaya koyduğu eserlerle en özel olduğu bir dönemdir. Bu bağlamda günümüz tarihi ve kültürel bahçe gelişimine ışık tutmak amacıyla gerek Osmanlı arşivleri gerekse tüm literatürlerde geçen Lale Devri bahçeleri bilgileri İstanbul'daki bazı Lale Devri eserleri ile karşılaştırmalı olarak irdelenmiş ve peyzaj disiplinin içerisinde estetik ve işlevsel durumları belirlenmiştir.

İstanbul ile sınırlı eserler ele alındığında örnek olarak seçilen Çırağan Sarayı, Topkapı Sarayı, III. Ahmed Odası önü, Kandilli Hamdi Bey Yalısı gibi mekânlarda yapılan incelemeler sonucunda Lale Devri dönemine en yakın eserin Çırağan Sarayı olduğu, en uzak eserin ise Hamdi Bey Yalısı olduğu görülmüştür. Sonuç olarak diyebiliriz ki günümüze çok fazla ulaşmış eser olmamakla birlikte günümüze ulaşmış olan eserler incelendiğinde Lale Devri döneminin izlerine rastlanmamaktadır.

Anahtar sözcükler: Tarihsel süreç, Lale Devri, peyzaj, sanat.

ABSTRACT

THE TULIP AGE (1718-1730)

EVALUATION OF THE EFFECTS ON THE DEVELOPMENT PROCESS OF THE TURKISH GARDEN A CASE STUDY OF ISTANBUL

Fatih ATALAY

Düzce University

Graduate School of Natural and Applied Sciences, Department of Landscape

Architecture

Master's Thesis

Supervisor: Assoc. Dr. Engin EROĞLU

July 2023, 54 pages

Landscape is a word that means landscape and has taken its place in the literature in this way. We should consider landscape as a concept that has had a place in our lives since the existence of the world and cannot be evaluated only as a landscape. Throughout the history of humanity, even in sedentary and non-sedentary living conditions, people have determined their own private living spaces and tended to limit these areas.

After the settled life environment has fully settled in the history of humanity, we see in the light of researches and studies that the landscape gains its real meaning by creating active areas of use, especially by making innovations in order to use the living spaces more conveniently. Landscape emerges as a concept that has penetrated into our lives with the increase in human needs of settled life and the increase in technological developments.

In this study, we will focus on the "Tulip Age" period by evaluating the Landscape in the historical process.

The Tulip Era is the period in which the Ottoman Empire was the most special with the works that it produced by feeding from almost every field in terms of Architecture and Landscape, in the light of the resources, documents and researches we have, albeit limited. In this context, in order to shed light on today's historical and cultural garden development, the information about the Tulip Era gardens, which is mentioned in both the Ottoman archives and all the literature, was examined in comparison with some Tulip Era works in Istanbul and the aesthetic and functional status of the landscape was determined. Çırağan Palace, which was built in the period known for the existence of works limited to Istanbul, Topkapı Palace III. As a result of the sample studies carried out in front of Ahmed room and Kandilli Hadi Bey Mansion, the closest work to the Tulip Era Period is the Çırağan Palace, while the most distant work from this period is Hamdi Bey's mansion. As a result, although there are not many works that have survived to the present day, there are no traces of the Tulip Era period in the works that have survived to the present day.

Keywords: Historical process, Tulip Era, Landscape, Art.

1. GİRİŞ

Dünyanın var oluşundan itibaren insanlığın her daim özel alan kullanımına ve muhafaza eğilimine ihtiyacı vardır. İnsanlığın temel amacı dış etkenlere karşı korunma, yemek yeme ve cinsellik olarak üç temel amaçla var olduğu sosyolojik olarak da psikolojik olarak da kanıtlanmış bir gerçektir (Atalay, 2022). Bu amaç doğrultusunda hareket ederek tarihsel süreçte insanlığın tüm evrelerinde yerleşik bir düzen oluşturma ve yaşamayı düzenli bir şekilde dizayn etme neticesinde bugünkü köyler, kasabalar, şehirler ve büyük kentler oluşmuştur. Buradan yola çıkılarak deneme yanılma yoluyla oluşturulan yerleşim alanları zamanla ihtiyacın artması, nüfusun çoğalması, savaşlar, doğal afetler, altyapı ve iklim sorunları nedeniyle bugünkü halini alarak bizlere yaşadığımız şehirleri ve köyleri kullanmamıza olanak sağlamıştır. Yaşam alanlarının günümüzdeki halleri ise orada yaşayan insanların sanatsal ve kültürel açıdan hayata bakış açısı ile şekillenmiş ve her geçen gün gelişime açık toplumlar sayesinde yeni alanlar oluşturma ihtiyacı duyulmuştur. Şehir planlaması, mimari tasarımlar, mühendislik çalışmaları ve peyzaj da tam bu noktada devreye girerek yaşam alanlarını etkili ve fonksiyonel olarak kullanabilmemize olanak sağlamıştır.

Bu çalışma tarihsel süreçte peyzaj başlığı altında şekillendirildiği için Türk tarihinin önemli dönemleri olan Selçuklu'nun son dönemi, Osmanlı devletinin tamamı ve özellikle de Lale devri dönemi ve günümüze ulaşan Lale devri eserleri ile karşılaştırma ve açıklama yolu ile tamamlanmıştır.

Bu minvalde kadim devlet anlayışı ve medeniyetin karşılığı olan Selçuklu döneminin; Osmanlı dönemi ve günümüzle karşılaştırması yapılarak eğitim, kültür, sanat, mimari ve peyzaj eserlerini araştırma ve karşılaştırma yöntemleriyle ele alınmıştır.

Çalışmanın amacı; Selçuklu dönemi ile Osmanlı dönemini sanat ve mimari açıdan değerlendirmeye alarak eserlerin günümüze yansımış hallerini inceleyip Lale Devri dönemindeki reform hareketleri doğrultusunda Avrupa'ya açılan kapımızla sanat ve mimaride ne gibi etkiler oluşturduğunu ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Selçuklu döneminde “su” ögesine ve geniş alanları kapsayan “çayırılık” alanların fazlasıyla kullanılması kendine has bir mimari yapının ortaya çıkmasını sağlarken bu

yapıların İran ve Mısır ekollerinden etkilendiğini elimizdeki eserlerden yola çıkarak görülmektedir. Osmanlı döneminde bu tarz yaklaşımların yerini daha küçük bahçeler, özel yeşil alanlar, İran ve Mısır mimarisinden uzak kendine has eserler almıştır. Günümüze kadar gelen tahrip olmamış eserlerde de bu durum görülmektedir. Anadolu kültürü denilen bir kültürün var olması ve bilinmesi Osmanlı dönemi eserlerinde kendini hissettirmiş ve günümüze kadar gelmiştir.

Türk kültürü; sanat, edebiyat, sağlık, mimari, yaşam, yenilik, askeri ve sivil hareketler bakımından her zaman diğer dünya devletlerinden ön sıralarda yerini almıştır. İnsan hayatında inişler ve çıkışlar her zaman vardır. Bu benzetme ile Türk kültürünün de bu inişler ve çıkışları zaman zaman yaşadığını elimizde var olan eserler doğrultusunda görülmektedir.

Çalışmamızın başlığını kısıtlı bir dönemi inceleyebilme adına “Lale Devri’nin (1718 - 1730) Türk Bahçesi Gelişim Sürecine Etkilerinin Değerlendirilmesi” olarak belirlememizin sebebi, incelemelerimizi daha dar bir alanda ve yaşadığımız zamana en yakın dönem olarak incelemektir. Buradaki asıl hedefimiz, incelenen eserlerden yola çıkarak geleceğimizi aydınlayabilecek bir eser ortaya koyabilmektir.

Lale Devri dönemi, “Türk Bahçe Sanatı” başlığı altında; Osmanlı döneminin tamamını inceleyecek olursak önceki dönemlere göre daha çok bireyselleşmenin görüldüğü bir mimari yapının değiştiği konak, kasır ve yalı gibi ikametlerin arttığı, Osmanlı’nın ilk dönemlerinin aksine “su” öğelerine daha fazla yer verildiği bir dönem olduğu söylenebilmektedir.

Osmanlı’nın hemen hemen her döneminde kullanılan lale, sümbül, nergis gibi soğanlı bitkilerin bu dönemde daha fazla kullanılmasına sebep olan yegâne unsurlar; elimizde var olan sınırlı araştırma eserleri ve günümüze kadar tahrip olmadan ulaşabilmiş mimari eserler ile görseller doğrultusunda; Avrupa gezileri, saray ahalisi ve toplumun zevk ü safa içerisinde olması ve bireysel yönetici zevklerinden ibarettir.

Çalışmada, bu doğrultuda yapmış olduğum araştırmalar ise; arşiv çalışmaları, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi’nde bulunan eserler, Süleymaniye Kütüphanesi’nde bulunan eserler, YÖK tez eserleri, internet araştırmaları ve İstanbul’da yapılan geziler olarak sıralanabilmektedir.

Türk bahçe sanatının ilk olarak Selçuklu dönemi ile başladığı görülmektedir (Murathan, 2022). En önemli bahçe örneklerinin ise Osmanlı İmparatorluğu döneminde saray

bahçeleriyle ortaya çıkmıştır (Aksoy, 2022). Bu durum, her padişah döneminde çeşitli farklılıklar göstermiştir.

Lale Devri, sahip olduğu tür ve bahçe çeşitliliği açısından en zengin bahçe örneklerini sergilemektedir. İçeriğinde su, bitki ve hayvanların olduğu nadir dönemlerden biridir. Lale Devri'nde yapılmış olan ve o devri simgeleyen Çırağan Sarayı, Hadi Bey Yalısı, Topkapı Sarayı Bahçeleri, III. Ahmed Çeşmesi gibi bazı alanlar günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.

Bu amaç doğrultusunda çalışmanın hipotezleri şu şekilde oluşturulmuştur: Lale Devri örnekleri günümüzde halen etkisi gösterse de birçoğu asıl fonksiyonundan kopmuştur, Lale Devri dönem itibarıyla kısa sürse de mimari açıdan Avrupa etkisini hissettirerek günümüze kadar gelmiştir. Lale Devri dönem itibarıyla devletin zayıflamaya başladığı döneme denk gelmesi dolayısıyla bazı sıkıntıları da beraberinde getirmiştir. Çünkü idari ve siyasi açıdan gelişim göstermesi gereken bir dönemde sanatsal faaliyetlere ve keyfi ihtiyaçlara önem verilmesi çeşitli sıkıntılara da sebep olmuştur.

Bu dönemde yapılan mimari eserler ve süslemeler, bitkisel açıdan ve bitkilerin kullanımı açısından olumlu sonuçlar doğurmuştur. Lale bitkisi, Osmanlı'nın her döneminde büyük öneme sahip olmuş ve bu dönemde daha fazla önem arz etmiştir. Dolayısıyla bu döneme Lale Devri denilmesinin en önemli sebeplerinden biri olmuştur.

1.1. KÜLTÜR KAVRAMI VE TÜRK KÜLTÜRÜNÜN GENEL ÖZELLİKLERİ

Kültür kavramının bilgi ve yaklaşım farklılıklarından dolayı çok çeşitli tanımlamalara sahip olduğu bilinmektedir. Ancak bu tanımlar arasında ayrımın önemli olduğu iki ana tanım kümesi vardır: Birincisi, kültürü maddi ve manevi unsurlarıyla bir bütün olarak ele alan ve her iki unsurun da toplum için çok önemli olduğunu kabul eden tanımlar dizisidir. İkinci tanım ise kültürün yalnızca manevi unsurlardan oluştuğu anlayışına dayanmaktadır (Ozankaya, 1992).

Türk kültürü, bir bütün olarak tarihsel süreçte çeşitli aşamalardan geçerek günümüze kadar ulaşmıştır. Türk kültürünü etkileyen üç ana süreç; göçebe kültürü, İslam kültürü ve Batı kültürüdür (Akgül Barış ve diğerleri 2007).

Kültürel etkileşimlerin ve genel olarak kültürel özelliklerin önemli parametrelerinden olan mekânsal kullanım ve doğa ile ilişkiler, Türk kültürünün mimari ve sanatsal

birikiminin önemli bir ürünüdür. Türk bahçecilik kültürünün genel özellikleri, tarihsel sürecin tüm izlerini yansıtan, özellikle dış mekân kullanımı ve bitki tasarımı bağlamında; Türk kültür ve sanatının bir yansımasıdır.

Eski Türk inanç yapısına göre; gökyüzü, toprak, ağaç, su ve dağlar Yaratıcı'nın bir tecellisi olarak benimsenmiş olgudur ve dolayısıyla kutsaldır. Bu inanca göre kültürel devamlılığın bir sonucu olarak; bu ilkenin her dönemde Türk bahçe sanatına yansıdığı ve günümüzde dahi bahçe sanatının oluşmasında önemli bir etken olduğu görülmektedir.

Bu kavramlardan da anlaşıldığı üzere kültür özellikleri yaşamsal alanlara, dini değerlere, kavimsel etkileşimlere, coğrafyaya, maddi ve manevi değerlere bakış açıları ile şekillenen değişen ve etkilenen bir olgudur. Günümüz şartlarında da bu kavram aynı şekilde devam eden bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmamızı kültürel etkileşimler ve sanatsal kavramlar doğrultusunda değerlendireceğimiz için bu kavramları açıklama gereksinimi duyulmuştur.

1.2. TÜRK KÜLTÜRÜNDE “BAHÇE” KAVRAMININ GENEL YAPISI VE ÖZELLİKLERİ

10. yüzyılda tabiat ve bahçe anlayışı Türklerin bir kolunun İslam'ı kabul etmesiyle yeni bir boyut kazanmıştır. Örneğin; doğu felsefesinde yer alan ve daha sonra dini inanç düzeyine yükselen “Cennet Bahçesi” fikri, bu ilişkilerin belki de en anlamlı ve somut olanıdır.

Orta Asya'daki eski Türk topluluklarının inanç sistemlerini oluşturan “Tabiat Kültü” ve “Gök Tanrı Kültü”nün günümüzde de etkisini sürdüren inanç ve uygulamalar arasında olduğu görülmektedir (Ergun, 2004). Dolayısıyla Türk inancının en belirgin özelliği kendine has bir natüralizm türüdür (Kabaoğlu, 2008). Bu inanç ve uygulamalar, Türk bahçelerinin ve bahçede kullanılan unsurların şekillenmesinde de rol oynamıştır.

Bahçede; ana binaların bütünlüğünü sağlayan açık yaşam ve yemek alanları, arazinin şekli ve bahçe ile bağlantısı eğimli araziler üzerinde teras bahçelerle oluşturulmuş ve terasların her biri farklı bir işlev için kullanılmıştır. Çünkü Türk bahçesinin en önemli özelliklerinden biri, bahçedeki plan elemanlarının simetriye dayalı ve belli bir düzende bir tasarım ortaya koymasıdır. Bu nedenle bahçe tasarımında doğaya saygı, doğal form ve düzenden keyif alma duygusunun izini sürmek mümkündür (Öztürk, 2008).

Selçukluların Anadolu’da hâkimiyet kurmasından sonra Selçuklu sultanlarının genellikle geniş bahçeli ve avlulu saraylar yaptırdıkları görülmektedir (Erdoğan, 1997). Bu bahçeler ve avlular; meyve ağaçlarının ve çiçeklerin yoğun olarak büyüdüğü çeşmeli bir cenneti andıracak şekilde, bol su bulunan bir alana inşa edilmişlerdir.

Türk bahçe sanatının genel değerlendirmesinde işlevsellik ve mimari açıdan birbirinden tamamen farklı iki bahçe türünden söz edilebilmektedir. Birinci tip; dış bahçeli ve doğa ile bütünleşen geniş bahçeler, dinlenme alanları vb. İkinci tip; iç bahçe ve mimari ile bütünleşen içe dönük ev, konak ve saray bahçeleri.

Göçebe hayatın bir kalıntısı olarak yaşamsal faaliyetini sürdürdüğü görülen Osmanlı toplumunun, açık hava yaşamına büyük önem vermesi dolayısıyla genel yerleşim, eğitim ve arazi manzarasının çok iyi olmadığı görülmektedir (Aslanoğlu Evyapan, 1972).

Türk bahçelerinde işlevsellik her zaman önemlidir. Bahçede kullanılan ağaçlar; bahçe sınırları içerisinde gölge, koku, renk ve doku özelliklerine göre seçilen daha sık ağaçlar olurken; iç mekânlarda ise gölge ve görsel amaçlı bitki kullanımına dikkat çekilmiştir (Erdoğan, 2009).

Bahçelerde çınar, dişbudak, ıhlamur, karaağaç, karkas, meşe, defne, erguvan ve sert ağaçlar en çok kullanılan ağaç türleridir. Meyve bahçelerinde ise diğer ağaç türlerinin yanı sıra meyve ağaçları, bağ ve bahçeler de değerlendirilmiştir (Erdoğan, 1997).

1.3. PEYZAJ MİMARLIĞINDA “BAHÇE SANATI”

Peyzaj, insanlar tarafından algılanan, karakteri doğal veya antropojenik unsurların eyleminin ve etkileşiminin bir sonucu olarak tanımlanabilmektedir.

Peyzaj, belirli bir yerden bakıldığında, alanın tüm görünür özelliklerinin yanı sıra tüm topoğrafik doğal ve kültürel verilerini içermektedir.

Peyzaj, yaşamımıza ortam sağlamaktadır. Manzaralar, ihtiyaçlarımızın yanı sıra doğal ihtiyaçlarımızı da karşılamakta ve canlıların ihtiyaçlarını karşılayan bir yaşam alanı oluşturmaktadır. Örneğin, vahşi doğa vb. operasyonlarımızın işlevini ve görünümünü şekillendirebilmekte ve etkileyebilmektedir. Bu aktiviteler:

- Rekreasyon ve sağlık
- Yaban hayatı ve biyolojik çeşitlilik (biyoçeşitlilik)
- Eğitim ve deneyim

- Tarım, ormancılık ve gıda
- Doğal kaynaklar
- Ulaşım ve altyapı
- Yerleşim
- Yerel açıklık
- Tarih

Peyzajlar, dinamiktir sürekli değişkenlik gösterebilecek geniş bir meslek disiplinine sahiptir. Peyzaj karakteri son yıllarda oluşan yaşamsal ve kültürel süreçlerle değişmektedir.

Peyzajın değişimine etki yapan farklı kuvvetler vardır. Bunlar;

- Tarım ve orman
- Doğal kaynaklar
- Turizm
- Çevre yönetimi
- İklim değişikliği
- Yerleşim, gelişim ve kalkınma
- Rekreasyon
- Enerji

Peyzaj, peyzaj mimarlığı meslek disiplininin ilgi alanıdır. Bu nedenle peyzaj kavramı, peyzaj mimarlığı çalışmalarının temelini oluşturmaktadır. Bu tanımlara göre peyzajı sadece bahçe sanatı olarak tanımlamak mümkün değildir.

Bahçe sanatı, peyzaj içerisinde sadece bir alt başlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarihsel süreçte ihtiyaçların artması, yaşam alanlarının gelişmesi, nüfusun artması, şehir yaşamının köy yaşamından daha fazla tercih edilmesi, bahçe kültürünün zayıflamasına ya da daha özel alanlar olarak tanımlanmasına sebebiyet vermiştir.

Bu tanımlamalar ve günümüz şartlarını göz önünde bulundurduğunda bahçe kültürünün Selçuklu ve Osmanlı'da, Cumhuriyet döneminden daha fazla tercih edilen bir kültür olduğu görülmektedir.

Günümüzde de Cumhuriyet döneminin uzantısını yaşadığımız için bahçe kültürü yeni tanınan bir kültürmüş gibi karşımıza çıkmaktadır. İnsan her ne kadar yaşadığı dönemin bir yansıması olsa da kültürel miras araştırmaları insanlığın geçmişe olan hayranlığını,

özlemine ve arayışını hiçbir zaman yitirmediğini gözler önüne sermektedir. Sadece Selçuklu ve Osmanlı tarihi değil, Roma döneminden elimizde kalan kaynaklar ve eserlere baktığımız da bahçe kültürünün şimdiki zamana göre eski zamanlarda daha fazla önem arz ettiği görülmektedir.

1.4. TARİHSEL SÜREÇTE “BAHÇE SANATLARI”

Tarihsel süreçte peyzajın ve peyzajın değişimini tanımlarken çalışmamızın giriş kısmında da anlatıldığı üzere insanlık tarihinin var oluşundan itibaren tanımlanan peyzaj, günümüzdeki yaklaşım ve değişen sosyolojik yapı nedeniyle de yeni bir tanımlanmaya ihtiyaç duyulmuş, sınırlandırılmış ve fonksiyonel açıdan yeni bir anlam kazanan hali ile peyzaj (manzara) anlamı kazanmıştır.

“Türk Bahçe Sanatı” olarak sınırlandırılan bu çalışmada, Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet döneminden örnekler alınmış ve bir karşılaştırma yapılmıştır.

Anadolu’ya yerleşip kalıcı devletler kurduktan sonra göçebelik anlayışından giderek uzaklaşan Türklerin yayla serüveni, kültürel birikimin devamı olarak günümüzde de devam etmektedir.

Selçukluların Anadolu’da büyük bir güç olmalarının ardından Selçuklu sultanları geniş saraylar ve avlularla birlikte “su” ögesinin ve geniş yeşil alanlarında içinde bulunduğu bahçeler yapmışlardır. Bu yapılan yapıların birçoğu ne yazık ki günümüzde kadar ulaşamamıştır.

Selçuklu döneminin elimizdeki kaynaklar ışığında sanatsal çalışmaları ve mimarisine baktığımızda İran, Mısır ve Bizans kültüründen etkilendiğini görmekteyiz. İslamiyet’in kabul görmesi ve bu çerçevede hayatlarında önemli bir yer edinmesi ile birlikte daha muhafazakâr çalışmaların yapılmaya başlandığı görülmektedir. Türk kadim devletinin kendine has çalışmalarının başlangıcı olarak nitelendirilebilmektedir.

Selçuklular, Anadolu’da iktidara geldikten sonra Selçuklu sultanları geniş bahçeli ve avlulu saraylar inşa etmişler ve buna göre yeni yerleşim yerleri tasarlamışlardır (Erdoğan, 1997). Bu bahçeler ve avlular; meyve ağaçlarının ve çiçeklerin yoğun olarak büyüdüğü çeşmeli bir cenneti andıracak şekilde bol su bulunan bir alana inşa edilmişlerdir.

14. yüzyılın sonlarında Anadolu’da bir imparatorluk haline gelen Osmanlı Devleti, Selçuklu mimarisinin ve sanatının yansımaları göstermekle birlikte kendine has sanat ve

mimari bir tarz ortaya koyarak daha geniş çayırılık alanlar, mesire alanları, halk bahçeleri, parklar ve konut bahçelerine daha fazla yer vermişlerdir. Osmanlı Devleti'nde özellikle Kanuni Sultan Süleyman döneminde bahçe ve çiçek kültürü açısından oldukça parlak bir dönem yaşanmıştır. Bu kültür Avrupa'yı da etkilemiş ve birçok Avrupalı gözlemci ve sanatçı Türklerin bahçeye ve çiçeklere değer verdiğini, Türklerin çiçek dili olduğunu ve her çiçeğin bir anlamı olduğunu sık sık yazmıştır (Atasoy, 2009).

Türkiye Cumhuriyeti'nde ise tüm radikal reformlara paralel olarak kentlerin gelişimine büyük önem verilmiş ve yeni toplumsal yapı çerçevesinde kentlerde park, bahçe, kent meydanı gibi mekânlar oluşturulmuştur. Ancak, Cumhuriyet'in ilk yıllarında kültürel mirasın korunması ve sürekliliği kaygısı ve bunu yansıtan mekânsal kullanımlar, kültürel erozyona, kentlerde hızlı sosyolojik değişime, kültüre meydan okuyan tanımsız mekân ve bahçelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Günümüz şartlarında da buna şahit olmaktayız. Son dönemlerde yapılmaya çalışılan Millet Bahçeleri projeleri dışında kentlerimizde açık yeşil alanların kısıtlı olması ve halen daha Osmanlı döneminden günümüze kalan açık yeşil alanları kullanıyor olmamız yadsınamaz bir gerçektir. Nüfusun hızlı artışı, köyden kente göçün hızlanması ve aşırı göç almamız neticesinde sanatsal açıdan ciddi bir gerileme döneminde olduğumuzu vurgulamak istiyorum. Mimari ve sanat günümüzde modernleşme adı altında işlevselliğini yitiren bir hal alarak geleceğimize karanlık bir yol bırakacak gibi durmaktadır.

1.5. OSMANLI TÜRK BAHÇE SANATLARI

Osmanlı bahçe sanatları incelendiğinde Selçuklu devleti döneminden itibaren her zaman önem arz eden ve yaşam alanlarımızın önemli bir alanını kapsayan yerlerin bahçeler ve sulak alanlar olduğu incelenen kaynaklardan rahatlıkla görülmektedir.

Geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Türk sanat ve kültürünün peyzaj mimarlığı açısından daha detaylı incelenmesi gerekmektedir. Tarihi Türk bahçelerinin detaylı incelenmemesi, Türk sanatını, İslam ve bazen de Batı sanatının gölgesinde bırakmıştır. Kendine has çizgileri ve üslubuyla karakterize olan ve yaşadığı dönemin sanatsal özellikleriyle bütünleşen bu asil sanatın dönemini peyzaj mimarlığı açısından değerlendirmek amacıyla bu çalışmanın kapsamı karşılaştırmalı olarak açıklanmıştır. İncelediğimiz kaynaklara göre İstanbul'da Lale devrinin önemli bahçeleri arasında çok sayıda mesire yeri, konak ve yazlık bahçelerin olduğu bilinmektedir. Bahsedilen bahçelerin bir kısmı daha önceki

yüzyıllara ait olsa da yazılı kaynaklar en güzel zamanlarını bu dönemde yaşadıklarını belirtmektedir. Başta “*Sa’dabad olmak üzere, Hurşid Paşa Çiftliği, Eyüp Ağa Eskisi, Harp Meydanı, Kalamış, Deniz Hamamı, Can Kuyusu, İdris Köşkü, Kırk Serviler, Birdir Ağa Kırığı, Bülbül Deresi, İhlamur Mesiresi gibi mesire yerleri, Fulya Tarlaları, Abdüsselam Tekkesi Bahçesi, Dede Bostanı, Karabali Bahçesi, Çırağan Bahçesi, Bebek Bahçesi, Beylerbeyi Bahçesi*” gibi pek çok bahçe bu dönemde anılmaktadır (Sönmez ve Aktaş, 2010).

İstanbul’un bahçe ve parkları topoğrafyaya göre düzenlenmiştir. Su kenarındaki bahçeler ve su kenarındaki köşkerin yanındaki bahçeler, Türk bahçelerinin var olduğu her dönemde doğaya saygılı davranılmış ve topoğrafya korunmuştur.

18. ve 19. Yüzyıllarda İstanbul’da çok sayıda kırık bahçe olduğu bilinmektedir. Abbas Ağa, Küçük Çamlıca, Sötlüce, Kandilli, Çırçır, Çubuklu ve Silahdarağa sırtları sayılabilecek birkaç dinlenme yeri bunlar arasındadır. Bu setlerde ağırlıklı olarak fıstık çamları ve kademeli su oyunları hem göze hem de kulağa hoş gelecek şekilde tasarlanmıştır. Yüzyılın ortalarında yapılan Münir Paşa Konağı veya Burhanettin Efendi, bahçelere örnek olabilecek konaklardan biridir. İstanbul ile ilgili birçok kaynakta İstanbul’un bahçeler ve yeşillikler şehri olduğunu söylemektedir (Aksoy, 2001, Dil, 2004, Cansever, 2010, Sönmez, 2011).

Ancak 1930’lardan kalma Sedat Hakkı Eldem’in çalışmaları sayesinde birçok bahçe ve mesire yeri hakkında detaylı bilgi alabilmektedir. Bugün hayal bile edemeyeceğimiz güzellikteki bahçelerde maalesef büyük bir miras çeşitli nedenlerle yok olmuştur. Kentler, sahip oldukları mimari formlar ve bu formlara hayat veren tarihi ve kültürel değerler açısından önemlidir. Lale devri bahçeleri korunmamış olsa da onları gelecek nesillere anlatmak önemli sorumluluklardan biridir.

1.6. LALE DEVRİ BAHÇE SANATLARI

Kapalı bir alan olarak tanımlanan bahçe, insanlar tarafından belirli amaçlar için planlanmış ve düzenlenmiş, sınırları belli bir mekâna dönüşmüş ve insanın doğayla yakınlaşıp onunla bütünleştiği bir yaşam alanı haline gelmesi olarak tanımlanabilmektedir (Atalay, 2022).

Bahçe sanatı, insanların yaşadıkları çevreyi topluma göre çeşitlendirme isteğiyle başlamıştır. İnsanların binalardan çıkarak doğa ile bütünleşmek amacıyla oluşturdukları

bahçeler, tarih boyunca hep değişim içinde olmuştur. Türklerde bahçe kavramı göçebe yaşamlarından dolayı geç kök salmıştır. Sert iklim koşulları ve kuraklık ile Orta Asya'ya göç, Türkler için gerekli bir yaşam biçimi haline gelmiş, böylece toprağa bağımlılığın önüne geçilmiştir. Bahçe konseptinin en önemli özelliği, bahçelerin sadece seyir için değil, aynı anda her noktada yaşamak için uygulanmasıdır.

Bu döneme kadar “Türk Bahçe Sanatı” diğer sanatlar ile doğru orantılı olarak gelişmekteyken ve klasik bir sanat anlayışı ile hareket ederken Lale devri dönemine geldiğimizde bahçe kültürünün belli bir değişim ile Avrupa gölgesinde hareket ettiği görülmektedir. İslami çerçevede belirli bir tasarımla İran-Mısır esintileri ile uzun yıllar etkisini yitirmeyen kültür, sanat ve mimari; Lale devri döneminde kimine göre yenilikçi bir yaklaşımla yoluna devam etmiş, kimine göre de geleneksel mimari ve sanat bakış açısından uzaklaşarak Avrupa'nın etkisi altına girerek klasik sanat yapısından uzaklaşmıştır. Bahçe kültürü açısından değerlendirdiğimizde klasik yapıdan uzaklaşan bahçe kültürü zamanla Avrupa'nın etkisine girmiştir. Bunun en büyük göstergesi de bahçe sanatındaki Barok sanat anlayışının Lale devri ve sonrasında yapılan eserlerde rahatlıkla görülmesidir.

1.6.1. Lale Devri

1718-1730 arası dönem Osmanlı tarihinde “Lale Devri” olarak adlandırılmaktadır. 1718'de Avusturya ile imzalanan Pasarofça Antlaşması ile başlayan bu devir, 1730'da Patrona Halil İsyanı ile sona ermiştir. Bu devirde padişah III. Ahmed ve Sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'dır. Adını İstanbul'da çokça yetişen lalelerden almış ve ünü tüm dünyaya yayılmıştır. Bu dönem tüm dünyaya bu isimle mal olmuştur (Türk İslam Ansiklopedisi, 3).

Lale Devri, III. Ahmed ve Nevşehirli Damat İbrahim Paşa önderliğinde oluşan dönemdir. Yenilik ve reform hareketlerindeki Yirmi Sekiz Mehmed Çelebi ve Kaymak Mustafa Paşa gibi bürokratlar, bu kısa ama çok parlak dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun birçok alanına yansımıştır. Nedim, Vehbi, Levni gibi sanatçılar aktif rol oynamıştır. Ne yazık ki Patrona Halil İsyanı sırasında mimarinin ve çevre düzenlemesinin çoğu yok edilmiştir. Söz konusu mimari yapılar ve etraflarındaki bahçe kompozisyonları korunmuş olsaydı Osmanlı mimarisinin Lale devrinden sonra farklı bir durumda olacağı tahmin edilebilirdi (Kuban, 2007).

Yazılı eserlerden Yahya Kemal Beyatlı'nın "Lale Devri" tabirini ilk olarak 1718-1730 yıllarında Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın Avrupa'ya açılma çaba ve politikalarının yapıldığı dönemde kullandığı görülmektedir. 1913 yılında "İkdam" gazetesinde yayınlanan ve iki yıl sonra tarihçi Ahmed Refik Altınay tarafından yayınlanan bir makalenin başlığında geçen "Lale Devri" adı, Osmanlı tarih literatüründe yaygın olarak kullanılmış ve tarihin başlangıcı olarak algılanmıştır. Bu dönem, Osmanlı tarihinde bir eğlence, barış, yenilik ve reform dönemidir (Arseven, 1956).

Bu dönemin padişahı III. Ahmet, Nevşehirli Sadrazamı Damat İbrahim Paşa'dır. Osmanlı Devleti için dönüm noktası sayılan resim ve süsleme sanatları, edebiyatı ve siyasetin Avrupa'ya yayıldığı bu kısa dönem, zarafetin yerleştiği Türk çağı olarak bilinmektedir (Ortali 2009, Kuban, 2007).

İbrahim Paşa'nın imparatorluğa kazandırdığı kaynaklara göre özellikle sanat ve kültürdeki akımlara, eğitim, teknoloji ve askeriyedeki değişimlere uygun olarak yenilemeler görülmektedir. İmparatorluğun kısa süreli de olsa ağır yenilgiler aldığı bir toparlanma dönemi gelir. Özellikle mimarlık alanında çığır açan özgün eserlerin ortaya çıktığı bu dönemde, Türk kentsel yapısındaki değişimler göze çarpmaktadır (Kuban, 2007).

Avrupa'da Rönesans; Türkiye'de Maniyerizm, Barok, Rokoko, Neoklasizm ve Seçicilik aşamalarına karşı; Sina klasiği, lale devri, roko, barok, imparatorluk, eklektizm gibi bir takım eserler olduğunu iddia etmektedir. Lale devrinin saraylarda başlayan yenilenme hareketleri öncelikle mimariye yansımıştır. Lale Devri'nin yıkık mimarisinin çoğu bir tür Maniyerist Osmanlı mimarisi olarak görülebilmektedir.

Lale devri bahçeleri pek çok saray, yalı, kasır, çeşme, sebil, su bentlerinin ve önemli bahçe özelliklerinin yapıldığı dönem olarak Osmanlı Devleti tarihi boyunca bu isimle anılmaktadır (Ortaylı, 2009).

İbrahim Paşa'nın teknoloji ve sanatta yaptığı yeniliklerle toplum hayatında özellikle saray hayatında büyük yenilikler yaptığı, Kağıthane çevresinde yaptırdığı zarif konaklar ve çeşmelerle günlük hayatı olumsuz etkilediği görülmektedir. Sanattaki yenilikler sonucunda Bad Sa'da doğmuştur (Nirven, 1949).

18. yüzyıl şelale mimarisinin en önemli örneği Kağıthane'deki Çağlayan Bahçesi'dir. Kağıthane deresinin Kağıthane köyü karakolunun önündeki köprüden Çadır köşkünün

bulunduğu yere 25 m. genişlik 1100m. çok sayıda kanal, galeri ve hazne yapılarak inşa edilen yapıya Tsedvel-i Sim adının verildiği görölmektedir (Arslan, 2006).

Şekil 1.1. Reform hareketleri kapsamında açılan kâğıt fabrikası resmedilmiştir.
(web, <http://www.runningmaps.eu/spip.php?article14>,)

Şekil 1.2. Lale Devri'ne ait bir minyatür.

(web. Evyapan, G.,(1973). Eski Türk Bahçeleri ve Özellikle Eski İstanbul Bahçeleri,
Mimarlık Dergisi,)

Şekil 1.3. Patrona Halil İsyanı'na ait bir çalışma.

(web. Evyapan, G.,(1973). Eski Türk Bahçeleri ve Özellikle Eski İstanbul Bahçeleri,
Mimarlık Dergisi,)

Şekil 1.4. Ressam Jean Baptiste Vanmour'un İstanbul'daki gündelik yaşamı.

(web. Evyapan, G.,(1973). Eski Türk Bahçeleri ve Özellikle Eski İstanbul Bahçeleri,

Ressam Jean Baptiste Vanmour'un İstanbul'daki gündelik yaşamı konu edindiği resimleri İstanbul'un kozmopolit yapısını da belgeler niteliktedir. "Khorra Oynayan Rum Erkekler ve Kadınlar" (1720–1737) resminde kırsal bir alanda khorra adlı müzik yapıp geleneksel danslarını oynayan Rumlar görülmektedir.

Şekil 1.5. Sadabat Köşklerinden bir resim.

(web. Evyapan, G.,(1973). Eski Türk Bahçeleri ve Özellikle Eski İstanbul Bahçeleri, Mimarlık Dergisi,)

1.6.2. Lale Devri Öncesi Peyzaj ve Sanat

Lale Devri öncesinde peyzaj ve sanat, Avrupa etkisine girmeyen yenilikleri farklı biçimlerde değerlendirerek gündelik yaşamın içinde tutmamaya çalışan bir yönetimle yönetilen Osmanlı Devleti; Selçuklu ve Osmanlı'nın ilk yıllarının onlara getirdiği sanatsal veriler kullanarak devlet yönetimini idare etmektedir.

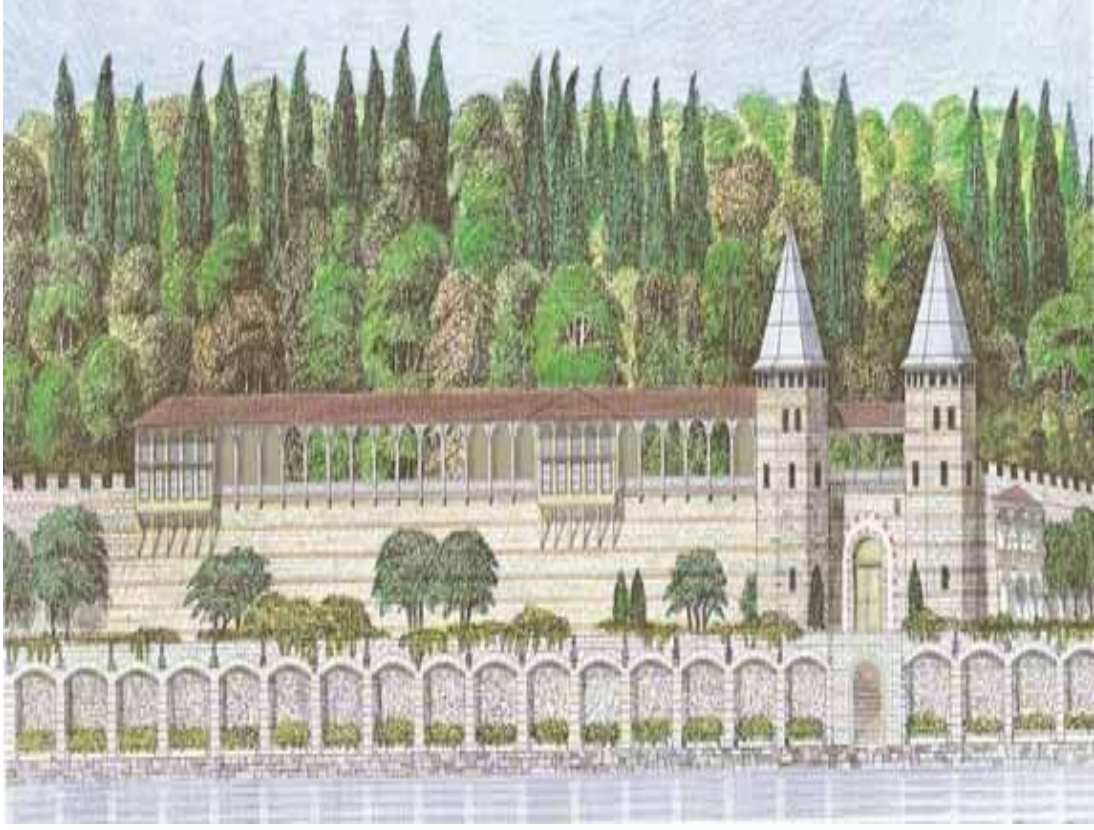
Geniş bir coğrafyaya etki etmiş olmanın getirdiği rehavet ile ve yönetimin liyakat çerçevesinde değil de farklı bir bakış açısı ile belirlenmesinden dolayı yeniliklere kapalı ve yeterli seviyede olduklarına inanan kişilerin yönetimde bulunması sanatsal ve sanayi açısından geri kalmamıza sebep olmuştur.

Sanatsal olarak edebi sanatların her zaman kendini geliştirmekte olduğu gör÷lmektedir. Dini değerleri ön planda tutarak halkın ve yöneticinin bir nevi bakış açılarını olumsuz yönde etkiledikleri elimizdeki var olan kaynaklardan gör÷lmektedir. Bu da bize sanatsal ve peyzaj açısından olumsuz yansımaları neden olmuştur. Literatürdeki kaynaklardan elde edilen bilgiler doğrultusunda bu bakış açısı ile çalışma şekillendirilmektedir.

Örneğin; Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethetmesinin ardından Bizans'tan kalan eserleri restore etmesi, yeni mimari yapılar inşa ettirmesi İstanbul'da yaşayan gayrimüslimleri herhangi bir baskı altında bırakmadan bir nevi muhafaza etmesi sanata ve mimariye ne kadar önem verdiğini bizlere göstermektedir. Kanuni döneminde de bu ve benzeri durumlar kaynaklar ile gör÷lmektedir. 17. yüzyıla kadar olan süreç bu doğrultuda ilerleme gösterirken bu yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren ciddi bir gerileme gerçekleştiğı kaynaklar ile gör÷lmektedir.

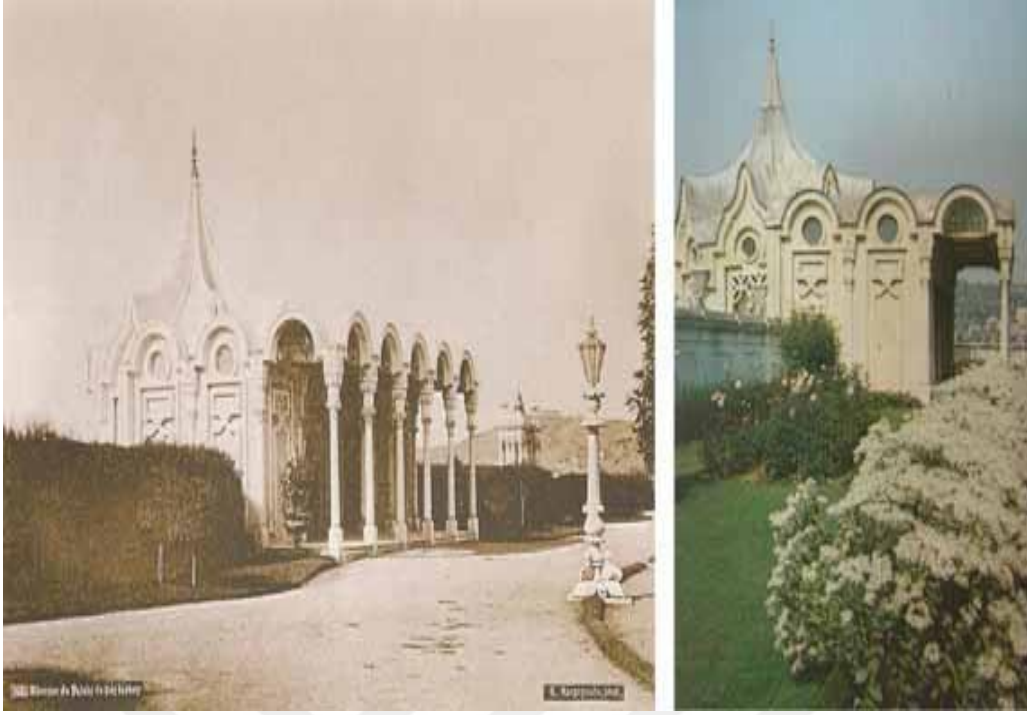
Lale Devri dönemi ise bu tarz gerilemelerin farkına varıldığı fakat yeterli temel oluşturulmadan plansız bir şekilde kapılarını yeniliklere açılacaktır derken sanatsal ve mimari alanda gelişmelere sebep olan bir dönemdir. Dolayısıyla bu dönem, idari ve siyasi açıdan ciddi bir zayıflamaya sebep olmuş bir dönemdir. Bu dönemin bizim için önemli olan kısmı ise bahçe ve peyzaj alanındaki gelişmeler ya da gerilemeler olmasını incelemektir.

Bu başlık altındaki bilgileri ele alırken bu alanda çalışmalar yapan İlber Ortaylı, Mustafa Armağan, Ahmet Refik Altınay, Zekeriya Yıldız, Nurhan Atasoy, Sedat Hakkı Eldem, Muammer Yılmaz gibi isimleri de anmak yerinde olacaktır.

Şekil 1.6. Topkapı Sahil Sarayı'ndan bir bölüm.

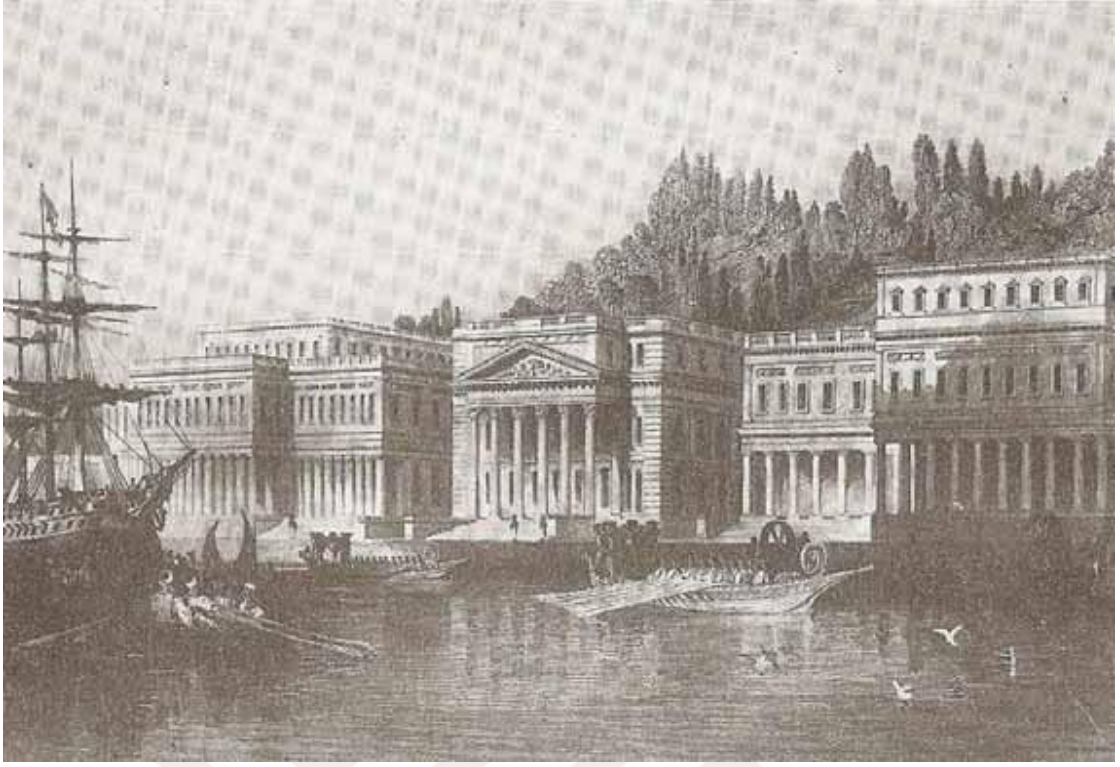
(Restitüsyon: D. Kuban. (Kuban, 2007).

Şekil 1.7. Deniz Köşkləri: Görünüş
(Atasoy, 2007 albüm 90407 ;(Yücel, Rıfat, 1992)

Şekil 1.8. Mermer Köşk: Görünüş
(Atasoy, 2007, albüm 90751 ;(Yücel, Rıfat, 1992)

Şekil 1.9. Eski Çırağan Sarayı. 19. yüzyıl ortası görünümünü yansıtan Thomas Allom’a ait gravür.

(Tuğlacı, 1993)

Şekil 1.10. Çırağan Sarayı: 1910 yangını sonrası dört duvarı kalan sarayın 1980’li yıllardaki görünüşü.

(Gülersoy, 1983)

2. MATERYAL VE YÖNTEM

2.1. MATERYAL

Arşiv çalışmaları neticesinde edebiyat, kültür ve sanat dallarında birçok kaynağa ulaşılırken peyzaj ve mimari açıdan çok fazla unsura ulaşamamaktadır. Bu doğrultuda eski dönemlerde çalışma yapmış olan hocalarımızın kaynaklarından elde ettiğimiz bilgiler dâhilinde çalışmamıza yön verdik. Bahçe sanatları ile ilgili elimizdeki veriler doğrultusunda geleneksel çizgiden uzaklaşarak Barok tarzı eserlerin daha fazla kullanıldığını görmekteyiz. İstanbul özelinde yaptığımız incelemeler doğrultusunda Kemberburgaz ve Kâğıthane ilçelerinde bulunan tahribata uğramış su kemerleri dönemin peyzaj anlayışını günümüzde yansıtmamaktadır. Çırağan Sarayı, Topkapı Sarayı, Has Oda ve Hadi Bey Yalısı dışında günümüze ulaşmış eser bulunmamaktadır. Bu eserler ise Lale devri dönemi bahçe sanatını tam manasıyla yansıtmamaktadır.

2.1.1. Kültürel Geziler ve Yerinde Yapılmış Gözlemler

İstanbul ili özelinde yaptığımız gezi doğrultusunda bahçe sanatı ile ilgili Lale devri dönemi kalıntılara rastlamadık. Ancak mimari ve sanat açısından tahrip olmadan günümüze kalan sayılı eserler vardır. O eserlerle ilgili ayrıntılar diğer başlıklar altında paylaşılmıştır. Sur içi denilen Asya ve Avrupa kıyılarının birleştiği alandaki tarihi yapılar genellikle Roma İmparatorluğu ve Osmanlı döneminin yükseliş dönemi eserleri olması hasebiyle Lale devri döneminde yapılan eserler ne yazık ki günümüze ulaşmamıştır.

2.1.2. İstanbul Üniversitesi Arşivi

İstanbul Üniversitesi arşivinde Lale devri eserleri ile ilgili minyatür görseller ve döneme ait sanat eserleri bulunmaktadır. Konu başlığımızdan hareketle bahçe sanatıyla ilgili ayrıntıları üniversite arşivinde yapılan sınırlı çalışmalarla bulabilmekteyiz. Bu ayrıntılar ise diğer başlıklar altında paylaşılmıştır.

Arşiv, kütüphane ve yerinde birebir yapılan incelemelerimiz görsel ve diğer başlıklar altında paylaşılmıştır.

2.1.3. YÖK Tez Araştırmaları

Tez çalışması sırasında -araştırmalar ve incelemeler haricinde- YÖK Tez makaleleri bağlantısında bulunan çalışmalardan da faydalandım. Bu kaynakları birebir aktarmamakla birlikte okuyup araştırarak araştırmalarımın sonucunu çalışmama yansıttığımı beyan ederim. Konu ile alakalı YÖK Tez Merkezi'nde bulunan tezler:

- İstanbul'daki Batılılaşma Sürecindeki Osmanlı Hanedanları (Ezen, 2019)
- Osmanlı Elçileri Gözüyle Avrupa (Korkut, 2003)
- 18. yy.da Osmanlı'nın Batılılaşma Süreci (Çelebi, 2004)
- Lale Devrinde İstanbul Bahçeleri (Turgut, 2020)
- Lale Devrinde Kültür ve Edebiyat (Yıldırım, 2004)
- Osmanlı'da Lale Bahçeleri (Tuna, 2015)
- Lale Devri Çeşmelerinin Karakteristik Özellikleri (Koçyiğit, 2014)

2.2. ARAŞTIRMA ALANLARI

Roma dönemi eserleri ışığında kurulan yeni devletimiz, kadim Selçuklu devleti ve medeniyeti ile Osmanlı'nın ilk dönem eserleri ve bahçe sanatı ile ilgili yaklaşımlar, gelişmeler ve elimizdeki kaynaklar doğrultusunda incelenmiştir. Lale devri dönemine kadar olan gelişmeler ile Lale devri dönemi eserlerinin karşılaştırılması yapılmış ve artı-eksi durumlar değerlendirilerek çalışma gerçekleştirilmiştir. Selçuklu döneminde bahçe sanatları ve peyzaj açısından değerlendirmeler ele alındığında “su” objelerinin ve geniş bahçe alanlarının fazlasıyla kullanıldığı görülmektedir. Osmanlı döneminin ilk zamanlarında ise bireysel bahçelerin yavaş yavaş literatüre girdiği görülmektedir. Anadolu mimarisi İran etkisi ile devam ederken ve sadece bu etkilerle gelişimini tamamlamak yerine kendine has özgün yapısıyla sürekli bir gelişim göstermiştir. Bu yaklaşım, üzerine bir şeyler koyarak gelecek nesillere muazzam eserler bırakacak doğrultuda devam ederken, Lale devri döneminde daha fazla Avrupa etkisi söz konusu olmuş ve hem sanat hem de peyzaj açısından ciddi değişiklikler yaşanmıştır (Atalay, 2022).

2.2.1. Topkapı Sarayı

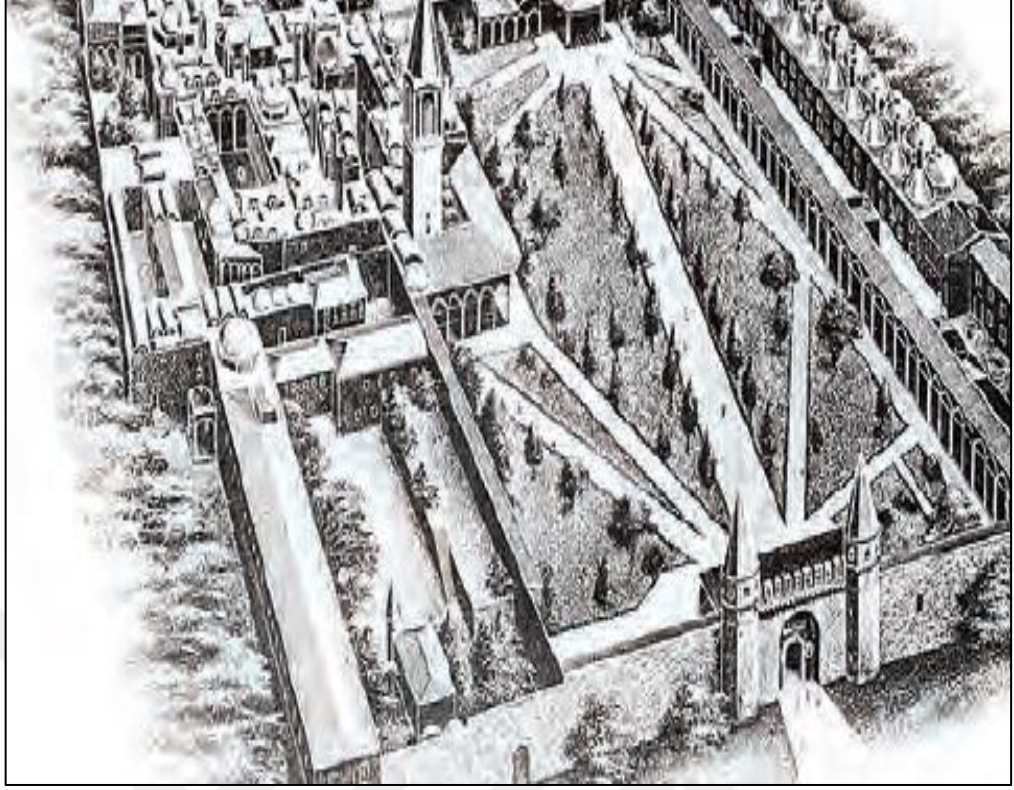
Topkapı Sarayı bahçelerinin 18. yüzyıla kadar Türk kimliğini koruduğu görülmektedir. Ancak mimari yaklaşımların Batı etkisinden dolayı Topkapı Sarayı'nın bahçelerinde ne

Rönesans'ın biçimsel düzeninin hakimiyeti ne de Barok üsluptaki simetri ve eksenin matematiksel kesinliği görülmektedir. Rönesans ve Barok bahçe sanatının etkisi, Topkapı Sarayı bahçelerindeki su özelliklerinin detaylarıyla sınırlı kalmış; büyük dikdörtgen havuzlarda su aynası oluşturmak için su kullanılmıştır. Topkapı Sarayı'nın dış bahçeleri ise çeşitli işlevlerle günümüze kadar gelebilmiştir. Sarayın dış bahçelerinden biri olan Gülhane Parkı, eklemelerle tarihi kimliğine uymayan bir tasarıma sahip olup, zamanla saray bahçesi kimliğini kaybetmiştir. Yapıldığı dönemde etkin sanat akımları olan barok ve natüralist bahçe sanatından etkilenen parkta, günümüzde natüralist bahçe konseptinin hâkim olduğu görülmektedir.

Topkapı Sarayı'nın bitkisel kompozisyonunda Türk bahçesi konsepti ön plana çıkıyor. Bahçede gayri resmi olarak dağıtılan ağaçlar, sarayın doğal gelişimi için kullanılmıştır. 1840'lardan sonra III. ve IV. bitkilerin budanması ve çiçekli bitkilerin geometrik avlu yataklarında kullanılması Barok ve Rönesans dönemlerinin bahçe sanatını etkilemiş görülmektedir. V. avluda Türk, Rönesans ve Barok bahçe tarzlarının yanı sıra bahçedeki resmi olmayan çiçek tarhları, natüralist bahçe sanatının etkisini göstermektedir. Günümüzde ise diğer saray avlularında Batı etkisiyle kesilip şekillendirilen bitkilere yer verilmiştir. Topkapı Sarayı iç bahçeleri hem yapısal hem de bitkisel tasarım açısından tarihi kimliğine eklenmiş olsa da günümüz Türk bahçe ruhunu yansıttığı görülmektedir.

Şekil 2.1. Osmanlı dönemine ait bir minyatür.

Şekil 2.2. Osmanlı döneminde Topkapı Sarayı'na ait bir kroki çizimi.

Çizelge 2.1. Topkapı Sarayı'nın bahçelerinin bahçe sanatları açısından yapıldığı dönemde yapısal ve bitkisel alan kullanımına göre günümüze ulaşmış hali ile tablolastırılarak değerlendirilmesi.

Bahçe Sanatları (Yeni)	Dış Bahçeler						İç Bahçeler											
	I. Avlu			V. Avlu Gülhane Parkı			II. Avlu			III. Avlu			IV. Avlu			Harem		
	6.2	0	0	2	0	0	2	0	0	2	0	0	2	0	0	2	1	1
Türk Bahçe Sanatı (Yeni)																		
Yapısal Toplam Değer (%)	55	38	38	77	31	23	62	62	46	69	69	54	54	62	38	69	69	69
Bitki Toplam Değer (%)	45	46	69	69	62	69	38	46	54	54	54	62	62	54	62	38	0	0
Rönesans Dönemi Birinci Devir (1450-1503) Floransa Dönemi (Eski)																		
Yapısal Toplam Değer (%)	0	0	0	0	15	23	0	15	15	0	15	15	0	46	46	0	0	0
Bitkisel Toplam Değer (%)	0	0	0	0	50	50	0	25	50	0	50	50	0	25	50	0	0	0
Rönesans Dönemi İkinci Devir (1503-1573) Roma Bahçeleri-Mimarlar Devri (Eski)																		
Yapısal Toplam Değer (%)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	33	33	0	0	0
Bitkisel Toplam Değer (%)	0	0	0	0	25	25	0	25	25	0	0	25	0	0	25	0	0	0
Rönesans Dönemi Üçüncü Devir (1573-1775) İleri Rönesans (Eski)																		
Yapısal Toplam Değer (%)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Bitkisel Toplam Değer (%)	0	0	0	0	25	25	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

(Yazgan, 2016; Eldem, 1976; Evyapan, 1972; Evyapan, 1974; Odabaş Uslu, 2017; Çetin, 2018).

2.2.2. Kağıthane-Kemerburgaz

Padişah III. Ahmed (1703-1730), Sadrazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa tarafından Sadabad Sarayı'nın bulunduğu Kağıthane çayı kıyısında yaptırılmıştır. Ünlü şair Nedim'in şiirlerinde güzelliğini seslendirdiği dere, kıyıları ve buradaki saray, 1730'daki Patrona Halik Ayaklanması sırasında yıkıldıysa da yıkılmadı. Ayaklanmanın bastırılmasından sonra Sadabad Sarayı yenilenmiş ve bir asrı aşkın süre kullanılmıştır. Padişah II. Mahmud, beğenisine uygun bulmadığı bu eski ahşap sarayın yıkılmasını emretmiş ve yerine "yeni bir tabloya göre" başka bir saray yapılmasını istemiştir. Dere üzerinde çıkıntıları olan ikinci Sadabad Sarayı'nın inşasına 1809 yılında başlanmış ve Mart-Nisan 1814'te tamamlanmıştır. Bu sarayın mimarı Balyan ailesinden Grikor Kalfa'dır. Sultan Abdülmecid zor geldiği için sarayı pek beğenmemiş olmalı. Bu nedenle harabe halindeki ikinci Sadabad Sarayı da yıkılmıştır.

Sultan Abdülaziz'in tahta çıkmasından sonra Mimar Sarkis Balyan, Sadabad Sarayı'nın yerine Çağlayan Köşkü olarak bilinen üçüncü bir saray yaptırmıştır. Abdülaziz tahta çıktığında babası Garabet Amira Balyan başmimar olduğundan, babasının rehberliğinde sarayın yeniden inşası oğluna emanet edilmelidir. Sarkis sık sık kardeşi Agop'la birlikte çalışırdı. Padişahın tahta çıkışının hemen ardından Sultan Mahmud'un köşkü yıkılarak mimari açıdan Batı Avrupa saraylarına benzeyen Çağlayan Kasrı inşa edilmiş ve iç dekorasyonu 1862'den 1866'ya kadar devam etmiştir.

Yeni Çağlayan konağının inşası sırasında nehir kenarındaki bir çayırda bulunan eski İmrakor (Mirahur) konağının restore edilmesi uygun görülmüş ve bu Avrupalı mimari tarzında inşa edilmiştir. Abdülaziz'in, Kağıthane setinin son faaliyeti sırasında sık sık Çağlayan'a geldiği biliniyor. II. Abdülhamid'in şehzadelik yıllarında Maslak ve Çağlayan kasırlarında kaldığı elimizdeki kaynaklardan bilinmektedir. Padişah olduktan sonra Yıldız Sarayı'nda yaşamayı tercih etse de zaman zaman Çağlayan'a gitmeyi ihmal etmemiş ve saltanatının ilk yıllarında Cuma havai fişeklerinden inerken mutlaka Kağıthane'ye uğramıştır. Bu nedenle orduya kabul edilen yeni tip tüfekleri denemek için birkaç tezgâh ve atış poligonu yaptırmış, önüne de padişah için bir "Polygon" köşkü yaptırmıştır. Depolama sahası, derenin sol yakasında, Çağlayan villasının biraz altında bulunuyordu.

Bilindiği gibi Avrupalı tarzda iki katlı bir yapı olan Çağlayan Köşkü, 1 metre yükseklikte inşa edilmiştir. Daha sonra Çağlayan Kasrı olarak anılsa da o zamanlar Sadabad Kasrı

Hümayunu olarak anılan ve padişahın sadece bir gün kaldığı bir “biniş kasrın”dan çok “sayfiye sarayı” niteliğindeydi. Zaten mimarisi de onun kasırdan ziyade bir saray olduğunu göstermekteydi. Haziran 1863 tarihli bir masraf defteri, buranın bütün dairelerinin döşenmesinin hayli uzun sürdüğünü ve bunun için büyük para harcandığını gösterir. Topkapı Sarayı Arşivi’ndeki çeşitli vesikalarda alınan eşyanın listesi ve ödenen paranın miktarı kaydedilmiştir. Nitekim 1864-65 tarihli bir yazıda, “*Sâdâbâd Kasrı ile civarındaki Yeni Kasır ve Kâğıthane’de şehzadeler dairelerinin ve Kasr-ı Hümayun’da vâlîde sultan, başkadın efendi, Şehzade Burhâneddin Efendi, Şehzade Abdülhamid Efendi dairelerin tefrişi için*” alınan eşya ve mefruşat ile bunun masrafı ayrıntılı olarak kaydedilmiştir. Masraf defterleri, döşenme işlerinin 1866 yılına kadar sürdüğünü gösterir. Bu belgelerden, aynı zamanda sarayda Vâlîde Sultan ve şehzadelerden başka padişah zevcelerinin, çeşitli saray hademeleriyle harem müstahdeminin daire ve odaları bulunduğu da anlaşılmaktadır. Sultan II. Abdülhamid döneminde 1888-89 kasır yeniden elden geçirilerek dışı boyanmıştır. Fakat II. Meşrutiyet’ten sonra bina tekrar ihmal edilmiş, Sultan Reşad ancak bir defa buraya gelebilmiştir. I. Dünya Harbi’ni takip eden mütareke yıllarında, Fransızlar 19 Ocak 1919’da bir general ile 400 subayın oturması için bazı sarayları istediklerinde Beylerbeyi Sarayı’nı kurtarmak için Validebağı Köşkü ile Çağlayan Kasrı teklif edilmiştir. Fakat Fransızlar bu teklifi olumlu karşılamamışlardır. Kasır, işgal yıllarında yetim kız çocukları için yurt yapılmış ve 1923 yılına kadar bu iş için kullanılmıştır.

Çağlayan Kasrı bundan sonra kendi haline terkedilmiş, bu arada büyük paralar harcanarak yapılan döşeme ve eşyası tamamen boşaltılmıştır. Bir bekçinin nezaretinde kalan Çağlayan Kasrı, bu bakımsızlık yıllarında tabiat şartlarından da zarar görmeye başlamıştır. İstanbul Eski Eserleri Koruma Encümeni 1930’lardan itibaren çok az bir harcama ile kurtarılması mümkün olan Çağlayan Kasrı’nın ele alınması için bir lâyiha ile birlikte proje ve keşif hazırlatarak ilgili makamlara göndermiş, 31 Mart 1934 tarihli yazıyla binanın korunmasını istemiştir. İstanbul Belediyesi bu konuyu dikkate almayınca heyet “bu tarihi eserden eser kalmayacak” düşüncesiyle kurtarmak için son çabalarını sarf etti. Neticede Maarif Nezareti’nin 15 Mart 1940 tarihli yazısı ile talep ettiği yeni soruşturma devam ederken, aynı bakanlığın 5 Mart 1940 tarihli yazısı ile konak İstanbul Belediyesi’ne devredilmiştir. Çocuklar için yetimhane olarak inşa edilecek ancak konağı kurtarmak için 25 Haziran 1941’de Milli Emlak Ofisi keşif yapmış ve 35.000 liraya binanın büyük bir tadilatının mümkün olduğu anlaşılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı’nın

23 Ağustos 1941 tarihli yazısından da anlaşılacağı üzere bu para Maliye Bakanlığı tarafından temin edilmiş ancak yarışma onaylanmadığı için çalışmalara başlanamamıştır. Bu arada kazanan müteahhit tahsisi artırmak isteyince yan işlere katılarak maliyetler 300.000 liraya çıkınca Milli Eğitim Bakanlığı konağı kurtarmayı reddetmenin yeterli olduğuna karar vermiştir. Sadece bir kısmının sökülerek başka saraylara nakledilmesi, Çadır Köşk'ün restorasyonu ve dere ve şelalelerin düzenlenmesi. Ancak ertesi yıl çatısı çöken konak, İstanbul Komutanı Orgeneral Fahrettin Altay'ın emriyle tamamen yıkılmış ve tedavi edilen bölümlerin Topkapı Sarayı Müdürlüğü'ne devredilmesine karar verilmesine rağmen hemen hemen her şeyi yıkılmıştır. Diğer sarayların onarımında kullanılmıştır. Mühendislik Fakültesi'nin inşaatı 1950'lerin başında burada başladı ve 1953'te tamamlandı. Buradaki unsurların korunması gerekiyordu ama hiçbiri uygulanmadı. Söğütözü Kasrı'nın yan tarafındaki bahçe duvarları da kaldırıldı ve 1956 kışından itibaren derenin akışını kolaylaştırmak için mermer şelaleler bile kaldırıldı. Son yıllarda Mühendislik Fakültesi boşalınca binası bir süre göçmenler için misafirhane olarak kullanılmış, Çağlayan Kasrı bakımsızlık ve ihmal nedeniyle İstanbul tarihinden tamamen silinmiştir.

Osmanlı döneminde İstanbul tarihinde önemli bir yer işgal eden ve bu nedenle Türk şehir hayatının edebiyat ve musikisinde hâlâ derin izler taşıyan eski Sadabad ve Kağıthane'nin son hatırası olan Çağlayan Kasrı, 1944'te yaşanan 1940'lar sonucunda yıkılmıştır.

Kemerburgaz ve Kağıthane ilçelerinin günümüzdeki durumları tarihi olarak Osmanlı'nın ve Lale devri döneminin eserlerini tam manasıyla yansıtmamakla birlikte günümüze kadar ulaşmış su kemerleri kalıntılarından ve parça parça kalıntılar dışında ne yazık ki çok fazla o dönemi yansıtacak eserler kalmamıştır. Tarihi kaynaklar ve yazıtların önemini her geçen gün daha iyi bir şekilde anlayarak yaşamayı hedeflediğimiz bu çalışmada geçmişini günümüze yansıtmaya adına ciddi çalışmalar yapılması gerektiği her geçen gün daha da fazla önem arz ettiği sonucunu doğurmaktadır.

2.2.3. Çeşmeler

İnsanlık tarihinin var olduğu günden bugüne kadar yaşamın ne büyük gereksinimlerinden biri hiç şüphe yok ki “su”dur. Dünyanın var oluşundan bu yana suyun önemi her zaman yaşamın varlığını sürdürme açısından en önemli unsur olarak yerini koruyacaktır. Yapılan araştırmalar neticesinde her kaynağın bir kullanım kotası olduğu bilindiği üzere suyunda kaynağı sonsuz ve sınırsız değildir. Kaynakların doğru kullanımı ve sürdürülebilirliği

açısından suyun önemi günümüzde küresel ısınmanın yaşandığı dünyamızda önemini daha da fazla hissettirmektedir. Literatür araştırmaları ve yapılan çalışmalar doğrultusunda kaynakların doğru kullanılmaması durumunda ciddi bir su savaşı ile karşı karşıya kalacağımızda kaçınılmaz bir gerçektir.

Günümüz çalışmaları ve geçmiş zaman yaşantısından yola çıkarak suyun öneminin yanı sıra kullanımından da anlaşıldığı üzere yerleşik hayata geçilen dönemden itibaren Roma dönemi ve Bizans döneminden elimize ulaşmış kaynaklardan suyu verimli kullanabilmek adına ciddi çalışmalar yapılmış arklarla veya çeşitli taşıma yöntemleri ile yerleşim yerlerine sular taşınmış ve kullanımı kolaylaştırmak adına o döneme ait imkânlar doğrultusunda çalışmalar yapıldığı elimizdeki kaynaklarla bilinmektedir. Türk bahçe sanatında ve yerleşik hayata başladığımız zaman itibari ile Selçuklu ve Osmanlı eserleri su kullanımını daha da modernize ederek muazzam çalışmalar yapıldığı kaynaklarla bilinmekte ve günümüze ulaşan eserlerle kanıtlanmaktadır. Sebiller, çeşmeler, arklar, su kemerleri ve sel sebiller modern bir şekilde tasarlanmış ve günümüze de bir kısmı ulaşmış eserler gösteriyor ki kendimize has ve bizi yansıtan modern eserler yapılmış ve günümüzde bile kullanılmaktadır. Mimari ve sanat açısından Türk eserlerinin her daim çok önemli yerlerde olduğunu Osmanlı son zamanına kadar yerini koruduğunu elimizdeki sınırlı eserler göstermektedir. Cumhuriyet döneminden sonra Osmanlı'nın son döneminde Avrupa gölgesinde kalan sanat ve mimari dizayn günümüzde de halen daha o etkinin altında kaldığını kendi kültürümüzü geleneğimizi tam manasıyla yansıtmadığı görülmektedir. Amacımız gerçek kültürümüzü hatırlamak, hatırlatmak ve yaşatmak olduğu için çalışmamıza günümüze ulaşmış işlevsel kullanımı mümkün olmasa bile mimari ve sanatsal yapıdan değerlendirilmesi gereken çeşmelere yer verilecektir.

Lale devrinde inşa edilmiş en çarpıcı örnek; Bab-ı Hûmayun önünde yer alan III. Ahmed Meydan Çeşmesi'dir.

Şekil 2.3. III. Ahmed Meydan Çeşmesi.

Lale devri dönemin diğer önemli örneği ise; Üsküdar İskele Meydanı'nda yer alan çeşme ve sebiller.

Şekil 2.4. Emetullah Gülnuş Çeşmesi.

Şekil 2.5. Döneme ait bir diğer eserde Topkapı Sarayı'nda üçüncü avlusunda bulunan, III. Ahmed Han Kütüphane Çeşmesi ve Sel Sebili.

Şekil 2.6. III. Ahmed Kütüphane Çeşmesi Sel Sebili.

2.2.4. Yalılar

Lale devri döneminden günümüze ulaşmış ve Lale devri dönemini yansıtmayan ulaşabildiğim Hadi Bey Yalısı dışında bir yalı veya kasır tespit edemedim. Akademik hayatımın ilerleyen safhalarında yurt içi ve yurt dışı tarihi eser taramaları ve arşiv incelemeleri neticesinde döneme ait eserlerin gün yüzüne çıkması için ciddi çalışmalar yapmayı planlamaktayım. Hadi Bey Yalısı, İstanbul ili Üsküdar ilçesi Kandilli semtinde Göksu Caddesi üzerinde bulunan bir yalıdır. Lale devri döneminde yapıldığı kaynaklarla tespit edilen yalı, dönemin mimari yapısını ve döneme ait bahçe sanatını ne yazık ki yansıtmamaktadır. Özel mülk statüsüne sahip olduğundan dolayı detaylı inceleme fırsatı bulunamamıştır. Elimize geçen kaynaklar doğrultusunda görseller üzerinden Lale devri dönemini yansıtmadığı tespit edilmiştir. Mimari açıdan ve Lale devri bahçe sanatı açısından modern dünya gölgesinde kaldığı görülmektedir.

Şekil 2.7. Üsküdar Hadi Bey Yalısı.

2.3. YÖNTEM

Yöntem olarak İstanbul ili özelinde araştırmalar ve tarihi kaynakların var olduğu alanlarda kütüphane, Osmanlı arşivi ve köklü üniversitelere ait kütüphanelerde incelemeler yaparak çalışma ortaya konmuştur. Genel olarak İstanbul sur içi diye bilinen bölge üzerinde gezi ve bölgeyi iyi bilen ve nesillerdir orada yaşayan insanlardan edindiğim kaynaklar üzerine çalışmama yön verdim. Çalışmanın genel olarak içeriği

Osmanlı'nın ilk dönemi, Lale Devri dönemi ve Cumhuriyet'in ilk kurulduğu döneme kadar olan geçen sürecin incelenmesi ile çalışma meydana getirilmiştir.

2.3.1. Arşiv İncelemeleri

Osmanlı arşiv incelemelerinde Osmanlıca eserlerin Türkçeye çevrilerek yapılan okumalar doğrultusunda çalışmaya yön verilmiştir. İstanbul Üniversitesi kütüphanesinde yaptığım incelemelerde de Osmanlı arşivlerinde yapılan incelemeler ile benzer şekilde yol izleyerek çalışma meydana çıkarılmıştır. Yapılan arşiv incelemeleri doğrultusunda ise ulaşabildiğim belgeler ve bilgiler doğrultusunda İstanbul ili özelinde yerinde incelemeler yaparak günümüze ulaşmış veya tahrip olmuş alanlar incelenerek ve inceleme yapılan bölgelerde nesillerdir yaşayan ulaşabildiğim şahıslar ile yaptığım sohbetler ile tescil ederek çalışmayı ileriki nesillere ışık tutması açısından meydana getirilmiştir.

2.3.2. Yerinde İncelemeler

Çalışmalar doğrultusunda içeriklerle alakalı tüm başlıkların tamamının incelemelerini İstanbul ili özelinde yaptığımı bildirerek içerik ve yönlendirmelerin tamamı İstanbul İli özelinden belirli bölgelerde yaptığımı bildiririm.

Tez çalışmasının içeriklerinde başlıklarda da bildirdiğim üzere sur içi bölgesi, Kemerburgaz bölgesi ve günümüze ulaşmış saraylarda yapılan incelemeler doğrultusunda bölgesel çalışma yapılmıştır.

İncelemelerimin tamamı gezi ve yetkililerle olan diyaloglar ile pekiştirilerek arşiv ve kütüphanelerden elde etmiş olduğum kaynaklarla karşılaştırma yaparak analiz, öngörü ve görsel açıdan yapmış olduğum incelemeler doğrultusunda araştırmama ve bundan sonra yapılacak tüm araştırmalara ışık tutma açısından değerlendirilmiştir.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

3.1. ARŞİV İNCELEMELERİNE AİT BULGULAR

Arşiv incelemelerim neticesinde peyzaj açısından ve mimari açıdan çok fazla kaynağa ulaşamıyorum. Yurt dışı müzelerde veya kayıp eserlerle bu konuda yeni çalışmalar yapılabileceğini düşünmekteyim. Lale devri dönemine ait edebi ve gündelik yaşama ait çok fazla sayıda eser bulunabilmekteyken; mimari ve görsel sanatlarla ilgili çok fazla eser veya kaynağa ulaşamamaktadır. Arşiv çalışmalarında Hadi Bey Yalısı, çeşmeler ve Sadabad diye adlandırılan alanlar ve su kemerleri dışında çok fazla esere ulaşamamakla birlikte günümüze ulaşmış eserler doğrultusunda çalışmalara devam edilmiştir. Bu bilgiler başlıklar altında verilmiş olup yapılan çalışma bundan sonraki araştırmalar için iyi bir kaynak olabilme niteliğindedir.

3.1.1. Türk Bahçe Sanatı'nda Lale Devri Örnekleri

Türk bahçe sanatı, Lale devri dönemine gelinceye kadar Osmanlı Türkleri, Anadolu Selçuklu sanat yapısını izlemiş; Yunan ve Roma sanatının izlerini görmüş; Bizans sanatının birçok eserine yerleşim yerleri olarak kullandıkları yerlerde rastlamış veya yaşamış; güneyde ise İslam sanatının uygarlığını tanıyarak Mısır uygarlığından faydalanmıştır. Doğuda İran ve Selçuklu sanatını devam ettirmiş, Batı'da ise Avrupa'dan Hristiyan sanatını gözlemleyerek geniş çaplı bir sanat tecrübesi kazanıp kendi üsluplarını oluşturmuşlardır.

Lale devri Türk bahçesi sanatı, bu kadim devlet anlayışındaki sanat, mimari ve kültürel yapının çok uzağında kalarak ne yazık ki Avrupa etkisinde yani bir sanat akımı çıkmasına sebep olmuştur. Türk bahçe sanatının özgün nitelikleri de Lale devrinden sonra İtalyan Rönesans bahçelerinin etkisinde kalarak bozulmaya başlamıştır. 18.yy'ın sonlarında mimaride olduğu gibi bahçe sanatlarındaki bozulmalarda Fransız Barok sanatı etkisiyle belirginleşmiştir (Turgut, 2012: 3).

Türk bahçe sanatında Lale devri örneklerinden elimizdeki kaynaklar ışığında çok fazla söz edememekle birlikte sanat yapısının, kültürün ve hatta gündelik yaşamın bile ciddi manada değiştiğini gözlemlemekteyiz. Günümüze ulaşmış Lale devri dönemi eserleri bahçe sanatını koruyamamış var olan sınırlı eserlerdeki bahçelerde o dönem tarzını yansıtmamaktadır. Modern mimari denilen Avrupa esintisine kapılan kadim kültür

anlayışımız o dönemde en büyük darbeyi yiyerek sürdürülebilir kültür mirasını ne yazık ki sekteye uğratmıştır. Bunun en büyük örneği ise İstanbul ili ve özellikle Anadolu'nun diğer illerinde bulunan Selçuklu ve Osmanlı ilk dönem eserlerinin halen daha günümüzde var olması ve dönemlerinin yansımaları birebir göstermesidir.

3.1.2. Lale Kullanımı ve Tarihi

Lale bir kültür varlığı olarak yetiştirilmeden çok önce, kırlarda doğal olarak yetişen ve yabaniyken bile eşsiz bahçeleri süsleyen bir çiçektir. Edebi eserlerde ve sanatın çeşitli dallarında lalenin varlığını anlatan hikâyelere hem Pers hem de Yunan mitolojisinde rastlanır. Arkeolojik buluntular da Orta Asya'da Tien-San ve Pamir dağlarına özgü olan lalenin Orta Asya kökenli bir çiçek olduğunu göstermektedir. Lale Kafkasya, İran ve Kuzey Afrika'da yetişir. Güney ve Güneydoğu Anadolu'da dünyaya gelen lalenin Anadolu'ya göçebe Türkler tarafından getirildiği sanılmaktadır.

Edebi metinlerdeki varlığı Ömer Hayyam ve Mevlâna Celaleddin Rumi'nin rubailerini yazdığı 12. yüzyıla kadar uzanan lalenin tarihi, 2. yüzyıla kadar uzanıyor. Murad, Fatih Sultan Mehmed ve Kanuni Sultan Süleyman başta olmak üzere birçok şairin şiir ve gazellerinde sıklıkla kullanılan bir benzetme unsuru olarak görülmektedir.

Lalenin etkisinin sadece şiirle sınırlı kalmadığı, sade sanatlarda, kitap süslemelerinde, minyatürlerde, çini ve taş süslemelerde, dokumacılıkta, metalden yapılmış askeri aletlerde ve gündelik eşyalarda kullanılan önemli bir figür olduğu görülmektedir.

Âşık Çelebi Tezkeresi, Kanuni dönemi ustası Mehmed'in renkli kağıtlardan yontarak hazırladığı devasa "bahçeleri" anlatıyor. Bu kesme bahçelerdeki çiçekler arasında laleler de vardı. Daha sonra Mehmed Efendi'nin hastalığı nedeniyle bu sanatı devam ettiremediği, Efsancı Bahçesi adını verdiği bir bahçe yaptırdığı ve burada çeşitli çiçekler ve ağaçlar yetiştirdiği bilinmektedir. Lalenin daha sonraki yüzyıllarda kati sanatında kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Lale süslemelerine Kanuni dönemine ait Kur'ân-ı Kerim, divan ve kitap ciltlerinde de rastlanmaktadır. Divan-ı Muhibbi denilen Kanuni divanı, doğal karamemi şekiller ve çeşit çeşit çiçeklerle doludur. Laleler bu çiçekler arasında öne çıkıyor. Süleyman'ın Irak seferlerini anlatan eseri Beyan-i Menazil-i Sefer-i Irakayne'nin minyatürlerinde Matrakçı Nasuh, İstanbul'dan dönerken gördüğü laleleri boyarken görülür. Yavuz Sultan Selim ve Kanuni dönemlerine ait minyatürlerde de lale mevcuttur. Nakkaş Osman tarafından

Şehname-i Selim Han'da tasvir edilen II. Selim'in devlet adamlarıyla görüşmesi sahnesinde burayı süsleyen vazolarda karanfiller ve laleler yer almaktadır.

12. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Anadolu Selçuklu dönemi çinilerinde görülmeye başlayan lalenin, 15. yüzyılın ikinci yarısından 18. yüzyıla kadar Osmanlı dönemi çinilerinde varlığını sürdürdüğü görülmektedir.

16. yüzyılda Mimar Sinan tarafından yapılan cami çinilerinde de yaygın olarak kullanılmıştır. 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren lale motifli çini formları mobilyalarda görülmeye başlanmıştır.

Kültür malzemesinin hemen her alanında kendini gösteren İstanbul'un özel bahçelerinde lalenin varlığı, bahçelerin bakımını üstlenen Fatih Sultan Mehmed (1451-1481) dönemine kadar uzanmaktadır.

16. yüzyılın ilk yarısında Kağıthane bahçesinde sümbül, süsen, zerrin kadehi ve lale gibi çiçekler bulunur ve eşsiz bahçeler için Kefe laleleri Krym-Kefe'den siparişle getirilmektedir. Belki de bu komisyonlar nedeniyle lalenin has bahçelerdeki prestijli yerini Kanuni dönemine borçlu olduğuna inanmaktadır. II. Yavuz Sultan Selim döneminde Manisa'dan lale soğanı getirildiği gibi, Kırım-Kefe'den de lale soğanı siparişi verilirdi.

Turhan Baytop'un 17. yüzyılda ortaya çıkan Rumi Lale adlı ünlü lalenin Kefe kutsal lalesinden türetilbileceğini öne süren araştırması sonucunda çiçekçiler lalenin yeni formlarını üretmeye başlamıştır.

Nitekim İrepoğlu, *"16. yüzyılda lâle soğanlarının çoğunlukla Kırım-Kefe'den ve Manisa'dan getirildiği ve ıslah edildiği görülür"* demektedir. Ancak Kırım Kefe'den ve Manisa'dan getirilen soğanların bu dönemde ıslah edildiğine dair bir bilgiye yapılan araştırmalar ışığında rastlanmamıştır. Bu dönemde sipariş edilen bahçe bitkisi sadece lale de değildir. Maraş beylerbeyinden elli bini beyaz elli bini mavi olmak üzere sümbül soğanı alındığı çeşitli kaynaklarda yerini almaktadır.

Habsburg Kralı I. Ferdinand'ın Kanuni Sultan Süleyman'a gönderdiği elçi Ogier Ghiselin de Busbecq'in 1581'de yayımladığı anılarında Edirne'den İstanbul'a seyahati sırasında yol boyunca gördüğü lalelerden bahsetmesi ve memleketine bazı bitki tohumlarını göndermesi veya dönerken yanında götürdüğü bilgisi, Kefe ve Manisa dışında Edirne kırlarında da lale yetiştiğinin bir kanıtı olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Edirne'deki Hünkâr Bahçesi Sarayı'nın, "lâlelik ve çimenlik" olan bir alana yapılmış olması, Edirne

Saray ve Hastanesi'nin bahçesinde sümbül, menekşe, nergis, yasemin ve karanfil gibi çiçeklerin yanı sıra lalelerin de yetiştiği söyleniyor. Yüzyılın sonlarında İstanbul'a gelen yabancı seyyahlar, Osmanlı bahçelerinde çiçeklerin varlığından yazılarında bahsetmişlerse de bu metinlerde laleden söz edilmemiştir. Lalelerin dışarıdan gelen ziyaretçilerin gözlem notlarında yer aldığı ancak 17. yüzyılda yapılan araştırmalar ışığında görülebilmektedir.

Şekil 3.1. Badem şekli ve hançer yaprakları ile ideal İstanbul lalesi.

(Bakır, B., (2003). Mimaride rönesans ve barok : Osmanlı başkenti İstanbul' da etkileri, 1.Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara).

3.1.3. Soğanlı Bitkilerin Kullanımı

Soğanlı bitkiler araştırmalarda da görüldüğü gibi Osmanlı'nın ilk zamanlarından itibaren kullanılmaya başlanmış bitki türleridir.

Kanuni döneminde popülerlik kazanmış Edirne saraylarında bahçe süsleme bitkisi olarak Lalelikler kullanılmış ve Anadolu'nun hemen hemen her yerinde yaygın bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. 17.yy. dan sonra Anadolu'da Lale kullanımı literatürlere Avrupa seyyahlarının gezi notlarından yapmış oldukları araştırmalar ile girmiştir.

12. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Anadolu Selçuklu dönemi çinilerinde görülmeye başlayan lale, 15. yüzyılın ikinci yarısından 18. yüzyıla kadar Osmanlı dönemi çinilerinde varlığını sürdürmüştür.

16. yüzyılda Mimar Sinan tarafından yapılan cami çinilerinde de yaygın olarak kullanılmıştır. 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren mobilyalarda lale motifli çini şekiller görülmektedir.

Türklerin Anadolu'ya girişinden itibaren çeşitli kaynaklarda lalenin var olduğu görülmektedir. Lale kullanımının 18.yy.'dan sonra arttığı kaynaklar ışığında karşımıza çıkmaktadır. Buradan yola çıkarak yoğun kullanımın 18.yy.'da olması lale varlığının Anadolu'da o dönemde yerini almış olması anlamına gelmemektedir.

3.1.4. Soğanlı Bitkilerin Peyzaj Mimarlığında Kullanım Potansiyelleri

Soğanlı bitkilerin kullanım potansiyelleri 18.yy. da artmış olduğunu araştırmalar ve kaynaklar doğrultusunda görülmektedir. Orta Asya'da kır bitkisi olarak görülen laleler şehir ve yerleşik yaşamda bahçe süsleme bitkisi olarak kullanılmaya başlanması 15. yy.'da varlığını göstermektedir. Günümüzde de ülkemizde ve Avrupa'da bahçe süsleme sanatında en çok kullanılan bitki türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkemizde özellikle Marmara bölgesinde ve İç Anadolu'nun batısı ve güneyinde oldukça yaygın kullanılan bitki türüdür. İstanbul'da son on yıldır Lalezarlar kurularak baharın karşılanması lale kullanımının ne kadar yaygınlaştığını gözler önüne sermektedir. Lale kullanımı Türk bahçe sanatında her daim yerini almış bazı zamanlarda az, bazı zamanlar da fazlaca kullanılmasıyla karşımıza çıkan bir bitki türüdür.

Sümbül, nergis ve hatta gül bitkisi kullanımı yerleşik hayata geçildiği zamandan beri kullanılan hepsinin ayrı bir anlam ifade ettiği bilinen bitki türleridir. İslamiyet'i temsil etmesi ile bilinen lale bitkisi bazı kaynaklarda dünyadaki yaşamı da temsil ettiği düşüncesi ile tezat bir anlayışa yer verdiği kaynaklarda karşımıza çıkmaktadır. Örneğin gül bitkisi Efendimiz Hz. Muhammed Mustafa (sav) temsil ettiği bilinen bir bitki türü olması hasebiyle İslami açıdan da temsiliyeti fazla olduğu için değer gören ve daimî kullanılan bir bitki türü olarak Türk bahçe sanatında karşımıza çıkmaktadır. Sümbül ve nergis gibi türlerin de görsel olarak Türk bahçe sanatında her zaman yerini koruduğu ve günümüzde de sürekli halde bahçe tanziminde kullanıldığı bilinmektedir. Türk bahçe sanatında kullanılan bütün türlerin daimî olmasındaki en büyük etken iklim ve toprak yapısı olduğu için asırlardır bu türlerin kullanılmasına olanak sağlamıştır. Lale bitkisinin hemen hemen her türü büyük ölçüde daimî olarak kullanılmaya devam etmektedir.

3.2. YERİNDE İNCELEMELERE AİT BULGULAR

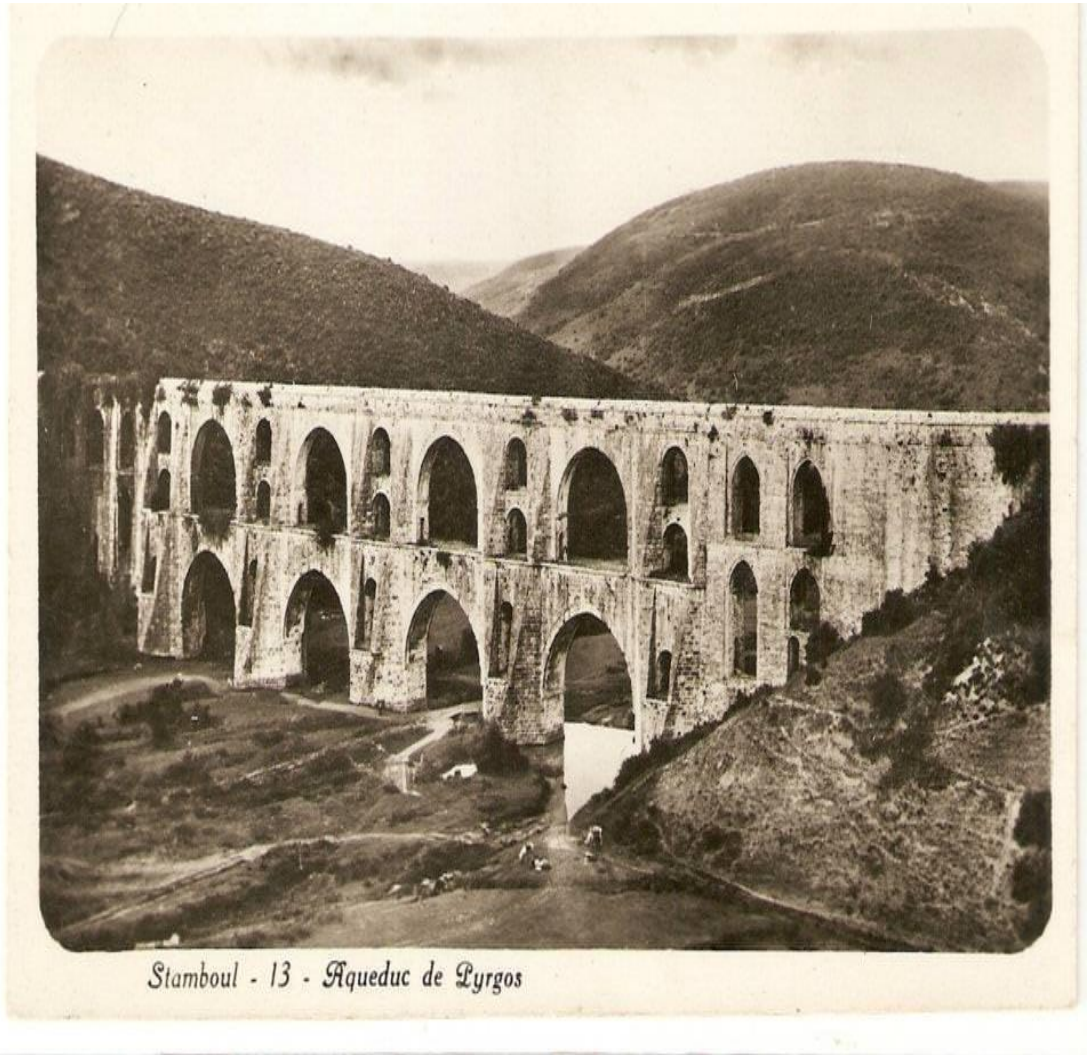
Lale devri dönemine ait eserler günümüze çok ulaşmamakla birlikte günümüzde var olan eserlerinde o dönemi yansıtmadığını üzülererek söyleyebilmektedir. Buna en büyük sebebin yapılan araştırmalar doğrultusunda Lale devrinin bitmesine sebep olan Patrona Halil isyanındaki tahribat sebep olduğu görülmektedir. Günümüze ulaşmış o dönem Eserlerinin tamamı dönemi yansıtmamakla birlikte şu şekilde sıralayabiliriz. III. Ahmed Çeşmesi, Nurosmaniye Camii, Çırağan Sarayı Bahçesi ve Kemerburgaz da bulunan su Kemerleri ağır tahribata uğramakla birlikte günümüzde döneme ait izleri taşımadığı görülmektedir. Genel olarak Lale devri, Osmanlı mimarisinde köklü değişimlerin yaşandığı bir dönem değildi. Ancak özellikle sivil mimaride farklı arayışların olduğu görülmektedir. Bu değişimin odağında ise ahşap saraylar ve çevre düzenlemesi yer almaktadır. Bunun yanı sıra Osmanlı çeşme mimarisinde o güne kadar rastlanmayan bir “meydan çeşmesi” yapım şekli olduğunu araştırmalar doğrultusunda görülmektedir.

III. Ahmed devrinin sonlarında bulunmaya başlayan kare çeşmelerin lale devrinden sonra I. Mahmud devrinin ilk yıllarında da yapıldığı görülmektedir. Kare fiskiyeler, ortamın merkezine oturan ve çevresinde kare bir tasarıma izin veren dört kenarlı şekilleri ile çok yönlü tasarımlardır. Söz konusu çeşmeler, önceki dönemlerde olduğu gibi sadece su ileten yapılar olmaktan çıkmış, şehir planlamasının merkezi haline gelmiştir (Kuban, 2007, s. 510).

3.2.1. Kemerburgaz

Lale devri döneminde yapılan su kemerleri ve barajlar günümüze kadar varlığını sürdürmüş olsa da yerinde yaptığım incelemelerde ciddi tahribata uğramış durumda olduğu görülmektedir. Buradan da görüldüğü üzere Patrona Halil İsyanı’yla başlayan tahribat ve doğal afetlerinde etkilediği durumlardan dolayı tahribata uğramış eserler o dönemin etkilerinin günümüze gelebilmesine engel olmuştur. Lale devri mimarisini göremesek de bu bölgedeki tarihi kalıntılarda Roma dönemi ve Osmanlı ilk dönemi eserlerinin hala varlığını koruduğunu görebilmekteyiz. Kağıthane’de lale döneminden kalma eserler incelendiğinde su mimarisi peyzaj tasarımının temeli haline geliyor. “Su”, Osmanlı mimarisinde daha önce hiç görülmemiş bir düzeyde mimari tasarıma dahil edilmiş ve çeşitli kanallardan taşınarak bahçe düzenlemelerinin odak noktası olmuştur. Neşetabad, Asafabad, Hüsrevabad, Şerefabad, Şevkadabad gibi yapılar dönemin modasına uygun olarak yapılmış örneklerden bazılarıdır (Altınay, 2005, s. 30).

Topkapı Sarayı toplamda dört adet avludan oluşan ve boğazın Avrupa yakasının ilk girişi sayılan alanda varlığını günümüzde de sürdüren muazzam bir yapıdır. İçerisinde bahçeler, fırınlar, çeşmeler, sarnıçlar, geçitler, medrese, darphane, hastane ve harem gibi çeşitli yapıları barındıran büyük bir külliye'dir. Lale devri dönemine ait çok fazla mimari ve sanatsal yapı bulundurmeyen Sarayda sadece harem içerisinde bulunan III. Ahmed'e ait bir oda yapılmıştır bu odanın ismi 'has oda veya yemiş odası' olarak adlandırılmaktadır. Bu odaya ait bahçenin günümüze ulaşmış hali Lale devri dönemi bahçe sanat yapısını yansıtmamaktadır.

Şekil 3.2. Kemerburgaz su kemerlerine ait bir görsel.
(<https://istanbultarihi.ist/194-osmanli-istanbulunun-su-tarihi>)

Şekil 3.3. Su kemerlerinin tahrip olduğunu ve özelliğini yitirdiğini gösteren bir görsel.
(<https://www.arkeolojikhaber.com/haber-tarihi-ali-pasa-kemerinin-hali-icler-acisi-11619>
)

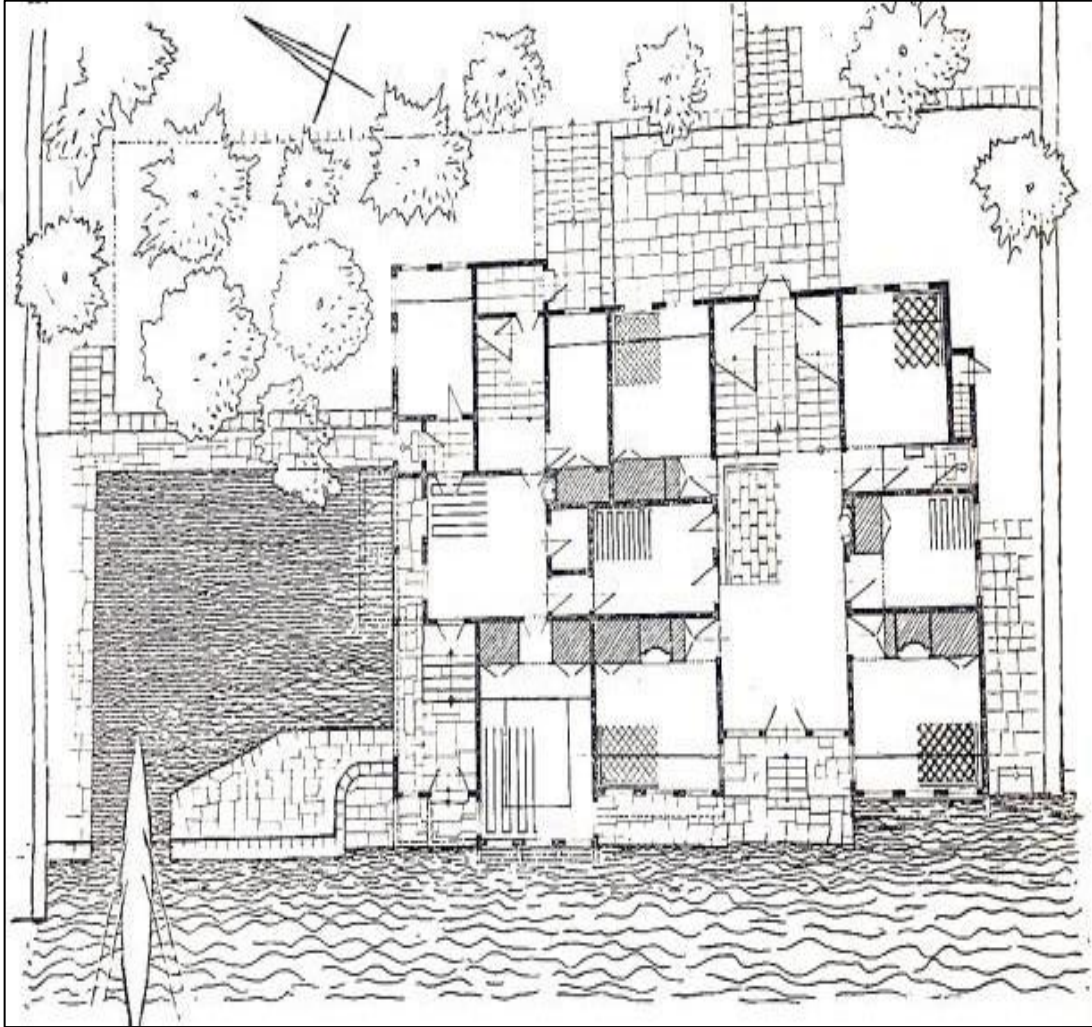

Şekil 3.4. Topkapı sarayı içerisinde bulunan III. Ahmed döneminde yapılan Has odanın
günümüze ait bir görseli.

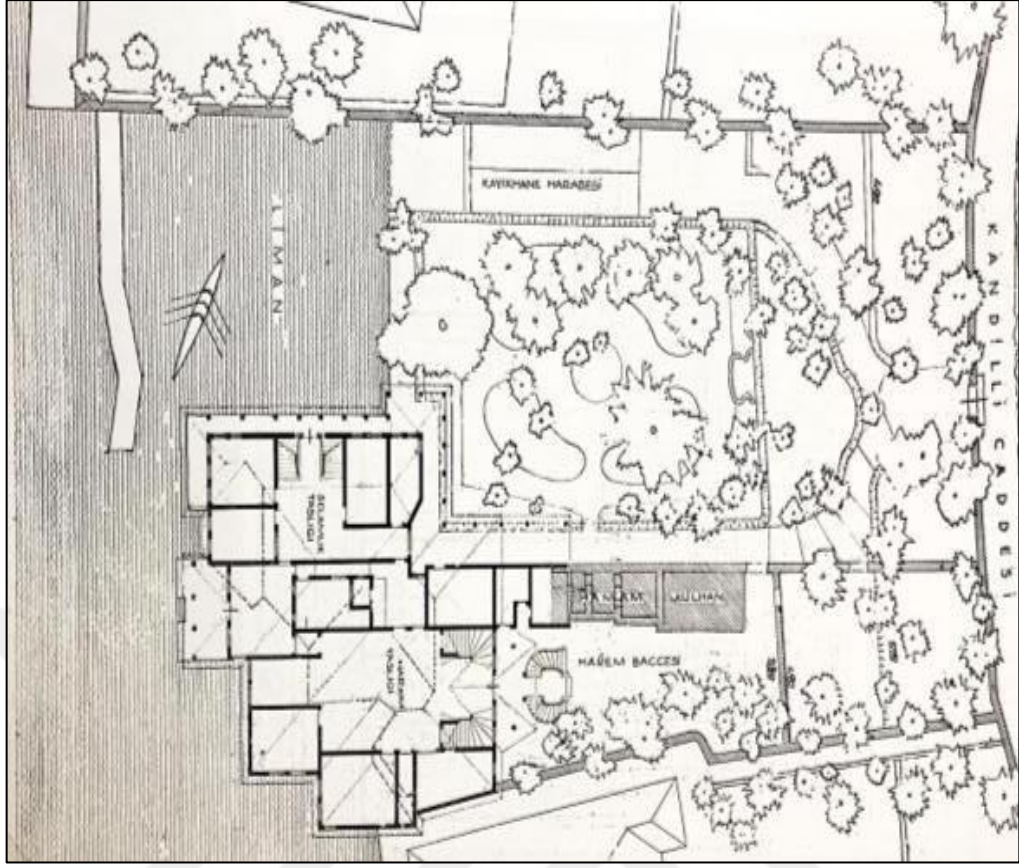
(Genim, S., (2011). Şehir ve Kültür İstanbul, 1.Baskı, Profil Yayıncılık, İstanbul).

3.2.2. Yalılar ve Bahçeleri

Günümüze ulaşmış Lale devri döneminde yapılmış yalılardan sadece Hamdi Bey Yalısı vardır. Hadi Bey Yalısı, Lale devri dönemi bahçe sanatı açısından değerlendirmeye alındığında o dönemin mimari ve sanatını yansıtmadığı görülmektedir. Mimari açıdan günümüze ulaşmış en iyi Lale devri eserlerinin Nur-i Osmaniye Camii ve III. Ahmed Çeşmesi olduğunu yapılan araştırmalar ve günümüz karşılaştırmaları yapılarak görülmektedir.

Şekil 3.5. Hadi Bey Yalısı (Kandilli).

Şekil 3.6. İsmail Paşa Yalısı (Kandilli) (Eldem, 1976).

3.2.3. Köşkler ve Kasırlar

Günümüze ulaşmış Lale devrine ait herhangi bir eser bulunmamaktadır. Çalışmamızı İstanbul il sınırları içerisinde gerçekleştirdiğimizden dolayı İstanbul özelindeki köşk kasır ve özel evlerle ilgili yapmış olduğumuz araştırmalar neticesinde Patrona Halil İsyanı neticesinde döneme ait birçok eser ne yazık ki tahrip edilmiş, yıkılmış, yakılmış ve günümüze ulaşması engellenmiştir. İsyanlar neticesinde ayakta kalmayı başaran eserler ise yıllara meydan okuyamamış, kimileri ihmalden kimileri bakımsızlıktan yıkılarak veya Avrupa mimarisine yenik düşerek yapılan restorasyon çalışmalarıyla bir nevi tahrip edilmiştir. Birçok araştırmacının ya da bu tarz çalışmalara gönül vermiş insanların çokça üzüldüğü konulardan biri eserlere sahip çıkılmaması veya çıkılamaması olmuştur. Bu çalışmayı yapmamdaki en büyük amaç, yeni kaynaklara ulaşmaya çalışarak akademik olarak o döneme ait belgeleri gün yüzüne çıkarabilmektir.

Çizelge 3.1. Lale Devri Öncesi Yakın Tarihlerde Yapılan Eserler, Lale Devri Döneminde Yapılan Eserler ve Lale Devri Döneminden Sonra Cumhuriyete Kadar Yapılan Eserlerde Kullanılan Bitkiler.

TOPKAPI SARAYI BİTKİLERİ	LALE DEVRİ ÖNCESİ	LALE DEVRİ	LALE DEVRİ SONRASI
<i>Platanus orientalis</i>	+++	+++	+++
<i>Robinia pseudoacacia</i>		+++	+++
<i>Salix babylonica</i>	+++	+++	+++
<i>Tilia tomentosa</i>			+++
<i>Cersis siliguastrum</i>			+++
<i>Liriodendron tulipifera</i>		+++	+++
<i>Cupressus sempervirens</i> 'Stricta'	+++	+++	+++
<i>Pinus nigra</i>	+++	+++	+++
<i>Viburnum tinus</i>		+++	+++
<i>Nerium oleander</i>	+++	+++	+++
<i>Juniperus horizontalis</i>			+++
<i>Buxus sempervirens</i> 'Faulkner'	+++	+++	+++
<i>Lavandula angustifolia</i>	+++	+++	+++
<i>Gaura lindheimeri</i>	+++	+++	+++

(Yeni çağdan itibaren Lale Devrini de ele alarak günümüze kadar ulaşmış bitkilerin kullanıldığı dönemler)

4. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Yapmış olduğumuz araştırma neticesinde Türk mimarisi ve medeniyetinin yerleşik hayata geçtikten sonra kendini kanıtladığını ve gelecek nesillere de ışık tuttuğunu görmekteyiz.

Savaşların, doğal afetlerin ve yeni fetihlerin artısını ve eksisini yaşamış olan kadim Türk medeniyeti, her gittiği yerde veya yeni kurmuş olduğu yerleşim yerlerinde kendi kültürünü yansıtmış, benimsetmiş, ilmi ve İslami çerçevede başka milletlerin de kültürlerinden faydalanmıştır.

Roma dönemi eserlerinin korunması ve geliştirilmesi, Selçuklu ve Osmanlı Devleti'nin ilk dönem eserleri kadim medeniyetimizin ne kadar ileri seviyelerde kültürel ve bilimsel yönde geleceğe ışık tutabildiğinin göstergelerindendir.

Osmanlı'nın son döneminin başlangıcına tekabül eden ve tezimize de konu olan “Lale Devri” döneminde yaşanan rehabet; mimariye, sanata ve toplum yaşamına olumsuz yönde etki etmiştir.

Türk kültürü ve medeniyeti, bu dönemde yerini yeni yaklaşımlar adı altında kendini Avrupa'ya teslim etmiştir. Bunu yapılan araştırmalar ve elimizde var olan ulaşabildiğimiz kaynaklar dâhilinde görmekteyiz.

III. Ahmed ve Sadrazam Damat İbrahim Paşa'nın çözüm olarak gördükleri Avrupa sevdası, kültürümüzü, medeniyetimizi ve hatta gündelik yaşantımızı olumsuz yönde etkilemiştir.

“Türk Bahçe Sanatında Lale Devri Örneği” ışığında; soğanlı bitkilerin kullanımının artması, bezek ve süslemelere aşırı önem verilmesi, mimari yapılarımızın gerçek çizgilerinden çıkması, su objelerinin yüzyıllar önce Selçuklu ve Osmanlı'da kullanılmasına rağmen unutulmuş olması ve sanki o zamanki dönemde hayatımıza yeni girmiş bir kavram olarak sergilenmesi su kemerlerine, havuzlara, çeşmelere vb. aşırı derecede önem verilmesi ve yeni keşifmiş gibi literatüre sokulması medeniyet ve kültür anlayışımızın çok büyük zenginlikte olduğu gerçeğini değiştirmeye çalışan bir algıdır. Bu

algı, kültür ve medeniyet açısından Türk toplumunun şu anda bile birçok toplumdan daha ileride olduğu gerçeğini değiştiremeyecektir.

“Sen yaşatmazsan başkası yaşatır. Sen sahip çıkmazsan başkası sahip çıkar,” şiarıyla hareket etmeliyiz. Bizim olana sahip çıkmalı, yaşatmalı, geliştirmeli ve benimsetmeliyiz.

Bizim bu topraklarda var olmamıza sebep olan atalarımızın miraslarına sahip çıkmayı öncelikle bizim tam manasıyla öğrenmemiz gerekiyor. Ardından bu mirasları araştırıp bizden sonraki nesillere de en iyi şekilde aktarmalıyız.

Osmanlı’nın son döneminde yaşanan Avrupa merakı (reform yaklaşımları; yenilikçi bilim, sanayi, teknoloji hareketleri dışındaki yaklaşımlar) kültürümüzü kaybetmemize ve gündelik yaşantımızın yozlaşmasına sebep olmuştur. Kıtalararası medeniyetler kurmuş olan bu necip milletin şüphesiz ki bu denli geri kalmışlığının çeşitli sebepleri vardır. Bunlarla ilgili araştırmaları çoğaltmalıyız ve yeni çalışmalara önem vermeliyiz.

Sonuç olarak; Lale devri dönemi, büyük çoğunlukta kayıp olarak görülen bir dönemmiş gibi görülse de günümüze yansıyan olumlu durumlara da sebep olmuş bir dönemdir.

Selçuklu döneminde kullanılmasına rağmen zamanla unutulmuş veya kullanılmamış tarihsel aktarımı sağlanamamış “su” öğelerinin kullanımı bu dönemde Avrupa’dan öğrenilerek kullanılmaya başlanmış ve günümüzde de temel tasarım öğelerimiz arasında kullanımına devam edilmektedir.

Anavatanı Orta Asya olarak bilinen lalenin ve soğanlı bitkilerin kullanımı, bu dönemde artmış, çeşitli çalışmalarla türleri çoğaltılmış ve günümüze kadar da ulaşmıştır. Bugün de bu bitkilerin kullanımına devam edilmektedir.

Anadolu’nun birçok yerinde yetişen ve hatta Muş Ovası’nın endemik bitkisi olan “siyah Ters Lale”, Lale devri zamanında Hollanda’dan getirildiği öne sürülmüş olup günümüzde Anadolu’da doğal yetişen tür olduğu ispatlanmıştır.

Günümüze ulaşmış Lale devri eserlerine örnekler diğer başlıklarda incelenmiştir. Dönem eserlerinden ne yazık ki günümüze ulaşan çok fazla eser olmadığı yapılan incelemelerde görülmüştür. Bu çalışmalar, İstanbul ili özelinde gerçekleştirildiği için Nevşehir ilinde günümüze ulaşmış Sadrazam Damat İbrahim Paşa tarafından yaptırılmış eserlere yer verilmemiştir. İstanbul ili içerisinde yapılan incelemeler doğrultusunda Lale devri döneminde yapılan en fazla eser; Kağıthane, Sultanahmet, Kandilli ve şu an ki Anadolu ve Avrupa yakası kıyılarında halen daha önemli olan yalı alanlarında yapılmıştır. Lale

devri eserlerinin günümüze ulaşmamasındaki en önemli etkenlerden biri de mimari yapının değişmesiyle birlikte sağlam yapılaşmadan ziyade görsel güzelliği ön planda olan eserlerden kaynaklandığı ön görülmektedir. Nitekim Patrona Halil İsyanı ile ciddi bir tahribata maruz kalan İstanbul, o dönem öncesinde yapılan yapıların halen daha günümüzde kullanıldığı görülmekteyken Lale devri döneminde ki eserlerin günümüze ulaşmamış olması hem mimari yapının değişiminin olumsuz etkilerini ön plana çıkarmakta hem de dönemin en büyük isyan sebebi olan saray ve halk arasındaki uçuruma tepki olması hasebiyle tahribatı çok ciddi derecelerde kendini göstermiştir.

Araştırmalarımızın ışığından yola çıkarak diyebilirim ki yapmış olduğumuz bu çalışma, umarım gelecek nesillere örnek olur. “Geçmişimiz, günümüzün aynasıdır” diyerek bir değerlendirilmeye tabi tutulmak en büyük temennimdir.

5. KAYNAKLAR

- Akın, G., (1990). *Asya Merkezi Mekân Geleneği*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Aksun, Z.N., (2011). *Osmanlı'nın Zirvede Kalma Mücadelesi Düşüşler ve Tutunuşlar (1703-1789)*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Aktepe, M.M., (1958). *Patrona İsyanı*, İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.
- Aktepe, M.M., (1988). *Kağıthane'ye Dair Bazı Bilgiler, Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, 2.Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Akyavaş, B., (1993). *Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin Fransa Sefaretnamesi*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara.
- Altınay, A.R., (2011). *Lale Devri, 1.Baskı*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Altunış-Gürsoy, B., (2006). *Türk Modernleşmesinde Sefir ve Sefaretnamelerin Rolü*, Bilig Dergisi, 36
- Andıç, F. ve Andıç, S., (2006). *Batıya Açılan Pencere Lale Devri*, Eren Yayıncılık, İstanbul.
- Anonim, (1994). *Kağıthane, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 4.
- Anonim, (1998). *Kağıthane Rehberi*, Kağıthane Belediyesi Yayınları, İstanbul.
- Arel, A., (1975). XVIII. yy. *İstanbul Mimarisi'nde Batılılaşma Süreci*, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Armağan, M., (2011). , Timaş Yayınları, İstanbul.
- Arslan-Sevin, N., (2002). *Batılılaşma Dönemi Osmanlı Sarayları*, Türkler Ansiklopedisi, 15
- Artan, T., (2006). *Art and Architecture, The Later Ottoman Empire 1603-1839*, Suraiya Faroqhi editor, Cambridge University Press, Newyork.
- Aslanoğlu-Evyapan, G., (1972) *Eski Türk Bahçeleri ve Özellikle Eski İstanbul Bahçeleri*, ODTÜ Yayınları, Ankara.
- Atalay, F. (2022). Lale Devri'nin (1718-1730) Türk Bahçesi Gelişim Sürecine Etkilerinin Değerlendirilmesi''istanbul Örneği
- .
- Atasoy, N., (2002), *Hasbahçe Osmanlı Kültüründe Bahçe ve Çiçek*, Mas Matbaacılık, İstanbul.
- Atıl, E., (1999). *Levni ve Surname: Bir Osmanlı Şenliğinin Öyküsü*, Koçbank, İstanbul.
- Aydüz, S., (1997). *Lale Devrinde Yapılan İlmî Faaliyetler*, Divan 1.
- Aynur, H. ve Karateke, H.K., (1995) *III. Ahmed Devri İstanbul Çeşmeleri*, İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul.

- Bakır, B., (2003). *Mimaride Rönesans ve Barok: Osmanlı Başkenti İstanbul'da Etkileri*, 1. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Barry Lawrence Ruderman Antique Maps, Plan General De Chantilly, <https://www.raremaps.com/gallery/detail/23184>, 16.04.2022.
- Batur, A., (1985). Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, 4
- Berkes, N., (2002). Türkiye'de Çağdaşlaşma, 2. Baskı, Yapı Kredi Kültür Sanat ve Yayıncılık, İstanbul.
- Boppe, A., (1998). XVIII. yy. Boğaziçi Ressamları, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul.
- Cerasi, M., (1999). Osmanlı İmparatorluğu'nda XVIII. ve XIX. yy.'larda Kent Uygarlığı ve Mimarisi, 1. Baskı, Yapı Kredi Yayınları,
- İs Kuban, D., (1996). İstanbul Bir Kent Tarihi, 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Cezar, M., (1998). Osmanlılarda XVIII. yy.'da Kültür ve Sanat Ortamı, XVIII. yy.'da Osmanlı Kültür Ortamı Sempozyumu, 20-21 Mart 1997, İstanbul.
- Çalış-Kural, B. D., Kağıthane&Lale Devri Tulip Period, <http://www.worldtulipsummitistanbul.com/assets/Uploads/pdf/14-kasim-sunumlar/Deniz-Calis-Kural.pdf>, 07.12.2022.
- Çalış-Kural, B.D., (2007). Gardens at Kağıthane Commons During The Tulip Period (1718-1730), Middle East Garden Traditions : Unity and Diversity, Michel Conan editor, Dumbarton Oaks Publications, Washington DC.
- Dolu Sözlük, André Le Notre, <http://dolusozluk.com/?b=Andr%C3%A9+Le+Notre&t=1383948000>, 15.02.2022.
- Ekmekçi, İ., (1996). *XVI-XVIII. Yüzyıl Osmanlı Minyatürlerinde Bahçe Teması, Yüksek Lisans Tezi*, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Eldem, S.H., (1974), Köşkler ve Kasırlar, DGSA Yayınları, İstanbul.
- ElOsmanlı'nın Kayıp Atlası, 8. Baskıdem, S.H., (1974), Köşkler ve Kasırlar, DGSA Yayınları, İstanbul. *Mustafa Cambaz*, Topkapı Sarayı İftariye Köşkü,
- Eldem, S.H., (1976). *Türk Bahçeleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Eldem, S.H., (1977), *Sa'dâbâd*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Eldem, S.H., (1984). *Türk Evi Osmanlı Dönemi*, Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı, İstanbul.
- Erdenen, O., (2003). *Lale Devri ve Yansımaları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Erdoğan, M., (1962). Lale Devri Baş Mimarı Kayserili Mehmed Ağa, İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- Erimtan, C., (2007). The Perception of Saadabad The "Tulip Age" and Ottoman Safavid Rivalry, Ottoman Tulips, Ottoman Coffee: Leisure and Lifestyle in the Eighteenth Century, Dana Sajdi editor, Tauris Academic Studies, London.
- Erol, U. ve Şahin, C., (2009). Türk Bahçelerinin Tasarım Özellikleri, Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 2.

- Erol-Canca, G., (2002). İstanbul 'da III. Ahmed Dönemi Mimarisi, Türkler Ansiklopedisi, 15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Erol-Canca, G., (2009). Üsküdar Ahmediye Külliyesi ve Lale Devri İçinde Bir Değerlendirme, Üsküdar Sempozyumu VI, 2009 İstanbul.
- Evyapan, G., (1974). Tarih İçinde Formel Bahçenin Gelişimi ve Türk Bahçesinde Etkileri, ODTÜ Yayınları, Ankara.
- Evyapan, G., (1975). Anatolian Turkish Gardens, http://jfa.arch.metu.edu.tr/archive/0258-5316/1975/cilt01/sayi_1/5-21.pdf, 07.12.2021.
- Evyapan, G., (1973). Eski Türk Bahçeleri ve Özellikle Eski İstanbul Bahçeleri, Mimarlık Dergisi.
- Eyice, S., (1986). Kağıthane-SÂDÂBÂD-Çağlayan, Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı Dergisi, 1.
- Gate of Turkey, Botanik Turizmi, [http://www.gateofturkey.com/sections.aspx?Subid=704&id=5&lan=tr#prettyPhoto\[mixed\]/6/](http://www.gateofturkey.com/sections.aspx?Subid=704&id=5&lan=tr#prettyPhoto[mixed]/6/),
- Geheugenvannederland, Voyage pittoresque de Constantinople et des rives du Bosphore, <http://www.geheugenvannederland.nl/?/zoom/index/&language=en&i=http%3A%2F%2Fresolver.kb.nl%2Fresolve%3Furn%3Durn%3Aagv%3AKONB16%3A39966906X%26count%3D53>, 10.02.2022
- Genim, S., (2011). Şehir ve Kültür İstanbul, 1.Baskı, Profil Yayıncılık, İstanbul.
- Gizlenen Tarihimiz, Sadrazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa, <http://gizlenen tarihimiz.blogspot.com.tr/2012/03/sadrazam-nevsehirli-damat-ibrahim-pasa.html>, 06.11.2022.
- Göcek, F.M., (1987). East Encounters West: France and The Ottoman Empire in the Eighteenth Century, Oxford University Press, Washington.
- Hamadeh, S., (2010). Şehr-i Sefa XVIII. Yüzyılda İstanbul, 1.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Harmonie Der Herzen, İbrahim Müteferrika, [http://harmonie-der-herzen .at/habsburger-und-osmanen/](http://harmonie-der-herzen.at/habsburger-und-osmanen/), 01.02.2022.
- Hayta, N. ve Ünal, U., (2010). Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri: (XVII. yy. Başlarından Yıkılışa Kadar), 4. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Irmak, H., (2011). Kağıthane Tarih Envanteri, Kağıthane Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul.
- Irmak, H., (2007). Osmanlı Belgelerinde Kağıthane, 1. Baskı Kağıthane Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul.
- Kağıthane Belediyesi, Çeşme-i Nur (III. Ahmed Çeşmesi), http://www.kagithane.bel.tr/kagithane_hakkinda/tarih_detail.aspx?SectionID=uFhSsze1a9pCYdGO4Di duA%3D%3D&ContentId=KzGK58Uq5oB6UrcEj04DQQ%3D%3D, 01.10.2022.
- Kağıthane Belediyesi, İmrahor Çeşmesi, http://www.kagithane.bel.tr/kagithane_hakkinda/tarih_detail/Imrahor-Cesmesi-III-Murad-Cesmesi/117/141/0#prettyPhoto, 08.12.2021.

- “Klasik Türk Edebiyatında Lâle ve Edebî bir Tür Örneği Olarak Lâle Şiirleri”. Turkish Studies: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, sayı 4/2 (Winter 2009).
- Komisyon, (1986). Saray, Büyük Larousse, 16: 10175-10178, Gelişim Yayınları, İstanbul.
- Konyalı, İ.H., (1952). Sad’abad Kasrı, Tarih Hazinesi, 2.Cilt (15).
- Kuban, D., (1998). İstanbul Yazıları, YEM Yayınları, İstanbul.
- Kuban, D., (2007). Osmanlı Mimarisi, YEM Yayınları, İstanbul.
- Kurtay, Nevin. Yıldız Sarayı Üzerine Yapılan Çalışmaların Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994.
- Küçükerman, Ö., (1996). Kendi Mekanının Arayışı İçinde Türk Evi, 2. Baskı, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul.
- Küçükerman, Önder. Sanayi ve Tasarım Yarışında Bir İmparatorluk İki Saray: Topkapı ve Dolmabahçe. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2007.
- Le Toquin, Alain, Jacques Bosser. Gardens in Time: The Most Beautiful Gardens in the World. New York: Abrams, 2006.
- Leisten, Thomas. “İslam Bahçeleri.” Sanat Dünyamız Dergisi: Bahçe Kültürü. Çev. Mustafa Tüzel. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, sayı 58 (1995).
- Leisten, Thomas. “İslam Dünyasının Bahçeleri.” Sanat Dünyamız Dergisi: Bahçe Kültürü. Çev. Mustafa Tüzel. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, sayı 58 (1995).
- Leisten, Thomas. “Yakın Doğu’da Bahçe.” Sanat Dünyamız Dergisi: Bahçe Kültürü. Çev. Mustafa Tüzel. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, sayı 58 (1995).
- M. Library, University of Michigan. 22.03.2022 <<http://www.lib.umic.edu.graphics>>
- Mantran, R., (1992). Osmanlı İmparatorluğu Tarihi: Osmanlı Devleti’nin Doğuşundan XVIII.yy. Sonuna, Say Yayınları, İstanbul.
- Mehmed Süreyya. Sicill-i Osmanî III. Çeviren Seyit Ali Kahraman. C. III. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Mehmet Arslan. Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri: Suriye Kasideleri ve Tarihleri. C. 8. İstanbul: Sarayburnu Kitaplığı, 2011.
- Midhat Sertoğlu. Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi. İstanbul: İstanbul Mat baası, 1958.
- Miller, Barnette. Beyond the Sublime Porte: The Grand Seraglio of Stambul. New Haven: Yale University Press-London: Humphrey Milford. Oxford University Press, 1931.
- Millisaraylar.gov.tr. T.B.M.M. Milli Saraylar Daire Başkanlığı. Vers. 2007. 10.12.2022.<<http://www.millisaraylar.gov.tr/source.cms4/index.snet?wapp=msd>>
- Murray, W. S. “The Introduction of the Tulip and the Tulipomania”. The Journal of the Royal Horticultural Society, sayı 35 (1909): 18–30.
- Mustafa Cambaz, 3. Ahmet Çeşmesi (Çeşme-i Nur), http://www.mustafa_cambaz.com/details.php?image_id=38319, 12.10.2022.
- Necipoğlu, G., (2007). XV. ve XVI. Yüzyılda Topkapı Sarayı: mimari tören ve iktidar, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

- Necipoglu, Gülru. 15. ve 16. yüzyılda Topkapı Sarayı, Mimari, Tören ve İktidar. ev.
- Nemlioğlu, C., (2010). Artuklu'dan Osmanlı 'ya Bahçe Kültürü'nde Suyun Yeri Havuzlar ve fiskiyeler, Su Medeniyeti Sempozyumu, 2009, Konya.
- Netkayit.com. Vers. 2010. 25.06.2022. <http://www.netkayit.com/turkiye-haritasi.php?l=41.05031097350738,29.012306928634644>>
- Niğdeli, Esra. Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi (Yıldız Sarayı Damatlar Dairesi) Binasının Mimari Değerlendirmesi ve Koruma Sorunları. Yüksek Lisans Tezi. *Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü*, 2005.
- Onay, Ahmet Talat. Editör Cemal Kurnaz. Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü. Ankara: *Birleşik Yayınları*, 2007.
- Ortaylı, İlber. Mekanlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı. İstanbul: *Kaynak Yayınları*, 2007.
- Osman, Rifat. Edirne Sarayı. Yayınlayan: Süheyl nver. Ankara: *Türk Tarih Kurumu Yayınları*, 1989.
- dekan, A., (2011). Türkiye Tarihi: Osmanlı Devleti 1600-1908, 3, 11.Baskı, *Cem Yayınevi*, İstanbul.
- nal, Sevda. "Esâmî-i Lâle Şiirleri ve İstanbullu Hâtif'in Esâmî-i lâle Matlaları zerine Bir İnceleme". Turkish Studies: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, sayı 8/1 (2013)
- zcan, Abdülkadir. "Mahmud I". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Ankara: Türk Diyanet Vakfı, 2003.
- zcan, Tahsin. "Mehmed Efendi, Lâlezârî". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Ankara: *Türkiye Diyanet Vakfı*, 2003.
- zgen, E., (2010).Yirmisekiz Mehmed elebi'nin Seyahatnamesi zerinden Fransa'da XVIII.yy. yüzyıl MimarlıkOrtamı ve Osmanlı Mimarlığı'na Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- ztuna, Y., (1963). Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi, 2, Hayat Kitapları, İstanbul.
- ztuna, Yılmaz. Osmanlı Padişahlarının Hayat Hikâyetleri. 6. baskı. İstanbul: *Ötüken*, 2005.
- zyalva, Şükriye Pınar. "İstanbul Konut Mimarisinde Lüks ve Konfor (18. Yüzyıl)". *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, T.C. Yıldız Teknik Üniversitesi, 2015.
- Pakalın, M.Z., (1993). Sefaretname, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Söz lüğü, 3: 139, *MEB Yayınları*, İstanbul.
- Pakalın, Mehmet Zeki. Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1971.
- Pamuk, Şevket. İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve cretler (1469- 1998). Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 2000.
- Pilehvarian, N., (2011). Beşiktaş Sahil Sarayı Çinili Köşkü, Milli Saraylar, 7
- Polatçı, T., (2011). Osmanlı Batılılaşmasında Yirmisekiz eleb Mehmed Efendi 'nin Paris Sefaretnamesi'nin önemi, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2.

- Rado,Ş., (2012). Paris'te Bir Osmanlı Sefiri: Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin Fransa Seyahatnamesi, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Running Maps, Saint-Cloud, <http://www.runningmaps.eu/spip.php?article14>, 27.03.2022.
- Sağdıç, Z., (2006). Üç Osmanlı Sarayı'nda İşlev ve Mimarlık Bağlantısı, *Doktora Tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul*.
- Sahillioğlu, H., (1995). Esedi, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 11: 368-369, *Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul*.
- Sajdi, Dana. "Gerileme Hoşnutsuzlukları ve Osmanlı Kültürel Tarihi". İçinde Osmanlı Laleleri ve Osmanlı Kahvehaneleri: On Sekizinci Yüzyılda Hayat Tarzı ve Boş Vakit Eğlenceleri, editör Dana Sajdi, çeviren Aylin Onacak, 13–59. *İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları*, 2014.
- Sakaoğlu, N., (1994). Lale Devri, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 5: *Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul*.
- Saner, T., (1999). Lale Devri Mimarlığı'nda Hint Esinleri "Çinihane", *Sanat Tarihi Defterleri, 3*
- Sezen, Z.N., (1994). Ahmed III Çeşmesi, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1:115, *Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul*.
- Sezer, S. ve Özyalçın, A., (2010). Gidelim Kağıthane'ye, 1. Baskı, *Evrensel Basım Yayın, İstanbul*.
- Shay, M.L., (2009). Venedik Balyoslarının Bakışıyla Osmanlı İmparatorluğu Lale Devri ve Sonrası (1720-1734), *Ark Yayınları, İstanbul*.
- Sicill-i Osmanî IV. Çeviren Seyit Ali Kahraman. C. IV. İstanbul: *Tarih Vakfı Yurt Yayınları*, 1996.
- Simensen, Trond; Halvorsen, Rune; Erikstad, Lars (1 Haziran 2018). "Methods for landscape characterisation and mapping: A systematic review". *Land Use Policy* (İngilizce). 22.09.2022.
- Sosyal Bilgi Kaynağı, Rençber Nedir?, <http://www.sosyal-bilgiler.com/ne-nedir/1531-rencber-nedir.html#ixzz2t07dnWPf>, 26.12.2021.
- Soydaş, E., (2008). Ney dini musikiye has bir çalgı mıdır?, <http://www.musikidergisi.net/?p=1186>, 19.03.2022.
- Sönmez, N., (1997). Osmanlı Dönemi Yapı ve Malzeme Terimleri Sözlüğü, *YEM Yayınları, İstanbul*.
- Şahin, S., (2009). Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı III. Ahmed ve I. Mahmud Dönemi (1703-1754), *Doktora Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul*.
- Şehsuvaroğlu, H., (1953). Asırlar Boyunca İstanbul Olayları Kültürü, *Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, İstanbul*.
- Şehsuvaroğlu, H., (1954). İstanbul Sarayları, *Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul*.
- Tanyeli, U., (2005-2006) XVIII. yy.'da İstanbul: Başkalaşımın Eşiğindeki Kent, www.obarsiv.com/vct_0506_ugurtanyeli.html, 18.09.2022.
- Tarım-Ertuğ, Z., (2008). Saray, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 36: 117-121, *Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul*

- Tekçam, M., (2006). Osmanlı Eğlence Kültürü'nde Mesire Yeri Olarak Kağıthane, Yüksek Lisans Tezi, *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Sakarya.
- Turgut, H., (2012). Tarihi Türk Bahçelerinde Havuz Yapıları, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 3.
- Türk Dil Kurumu, Neccar, http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bt&s&arama=kelime&guid=TDK.GTS.531b6a7365a510.55037032, 10.12.2021.
- Unat, F.R., (2008). Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri, 4.Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Ünver, S., (2010), Her Devirde Kağıthane, [http:// www.restorasyonmerkezi.com/forum/content.php?95-Her-Devirde-Kağıthane](http://www.restorasyonmerkezi.com/forum/content.php?95-Her-Devirde-Kağıthane), 24.10.2022.
- Veinstein, G., (2002). İlk Osmanlı Sefiri Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin Fransa Anıları "Kafirlerin Cenneti", Ark Yayınları, İstanbul.
- Vikipedi Sözlük, Mirahur Nedir Vikipedi, www.nedirvikipedi.com/terimler/mirahur.html, 10.10.2021.
- Vikipedi, Âli Kapı, http://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%82li_Kap%C4%B1,.
- Vikipedi, Edirne Vakası, [http://tr.wikipedia.org/wiki/Edirne Vakas%C4%B1](http://tr.wikipedia.org/wiki/Edirne_Vakas%C4%B1), 01.10.2022.
- Vikipedi, III. Ahmed, http://tr.wikipedia.org/wiki/III._Ahmed, 01.10.2022.
- Vikipedi, Yirmisekizzade Mehmed Said Paşa, http://tr.wikipedia.org/wiki/Yirmisekizzade_Mehmed_Said_Pa%C5%9Fa, 01.12.2022.
- Vikipedi,Chateau Versailles Galerie des Glaces, [http://tr.wikipedia.org/ wiki/Dosya:Chateau_Versailles_Galerie_des_Glaces.jpg](http://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Chateau_Versailles_Galerie_des_Glaces.jpg),
- Virtual Museum Of Architecture, Chateau De Marly, <http://www.quondam.com/32/3258.htm>, 27.12.2021.
- Wikimedia Commons, Parc de Saint-Cloud, [http://commons.wikimedia.org/ wiki/File: Parc_de_Saint-Cloud.jpg](http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Parc_de_Saint-Cloud.jpg), 27.02.2022.
- Wikimedia Commons, Shalimar Garden, [http://commons.wikimedia.org /wiki/File: Shalimar_Garden_July_14_2005-First_pavilion_on_first_level.jpg](http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Shalimar_Garden_July_14_2005-First_pavilion_on_first_level.jpg), 16.04.2022.
- Wikimedia Commons, Surname-i Sultan Ahmed Han, [http://commons.wikimedia.org/wiki/File: Surname-i_Sultan_Ahmed_Han_49b.jpg](http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Surname-i_Sultan_Ahmed_Han_49b.jpg), 19.03.2022.
- Wikimedia Commons, View of Chateau of Marly, [http://commons.wikimedia.org/wiki/File: Denis_Mart'in_View_of_the_Ch%C3%A2teau_of_Marly_-_ WGA14151.jpg](http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Denis_Mart'in_View_of_the_Ch%C3%A2teau_of_Marly_-_WGA14151.jpg), 27.12.2021.
- Wikimedia Commons, Detail of the Château de Saint-Cloud, [http://commons. Wi kimedia.org/wiki/File: Detail_of_the_Ch%C3%A2teau_de_Saint-Cloud, _1675 \(p ainting_by_Etienne_Allegreain\).jpg](http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Detail_of_the_Ch%C3%A2teau_de_Saint-Cloud,_1675_(painting_by_Etienne_Allegreain).jpg), 24.03.2022.
- Wikimedia Commons, Shalimar Garden, http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Shalimar_gardens.jpg, 16.04.2022.
- Wikipedia, Yirmisekiz Mehmed Çelebi, [http://en.wikipedia.org/wiki/ Yirmisekiz_Mehmed_%C3%87elebi](http://en.wikipedia.org/wiki/Yirmisekiz_Mehmed_%C3%87elebi), 28.11.2022.

- Wu, J. 2006. *Cross-disciplinarity*, landscape ecology, and sustainability science. *Landscape Ecology* 21:1-4.
- Wu, J. 2008. Landscape ecology. In: *S. E. Jorgensen* (ed), *Encyclopedia of Ecology*. Elsevier, Oxford.
- Wu, J. and R. Hobbs (Eds). 2007. *Key Topics in Landscape Ecology*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Yaşama Dair Herşey, Barok Bahçe Sanatı, <http://yeniligedogru.blogspot.com.tr/2013/02/barok-bahce-sanati.html>, 15.02.2022.
- Yazıhane, Maşrapam Gümüşten, <http://www.yazihaneden.com/2013/10/maşrapam-gumusten/>, 19.03.2022.
- Yentürk, B., (2012). Sütlice'den Geçtin mi? Okmeydanı-Hasköy-Halıcıoğlu-Kağıthane, *Kitabevi Yayınları*, İstanbul.
- Yılmaz, M., (2013). Lale Devrinde İstanbul, 1. Baskı, *Hükümdar Yayınları*, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Fatih ATALAY

Yabancı Dili : İngilizce

ÖĞRENİM DURUMU

Derece	Alan	Okul/Üniversite	Mezuniyet Yılı
Y. Lisans	Peyzaj Mimarlığı	Düzce Üniversitesi	2022
Lisans	Peyzaj Mimarlığı	Atatürk Üniversitesi	2014
Ön Lisans	Peyzaj Teknikerliği	Sakarya Üniversitesi	2009
Lise	Fen Bilimleri	Erzurum Lisesi	2004

YAYINLAR

Konya Selçuk Uygulamalı Birimler Kongresi ,

Lale Devri'nin (1718-1730) Türk Bahçesi Gelişim Sürecine Etkilerinin Peyzaj Mimarlığı Açısından Değerlendirilmesi Fatih Atalay, Engin Eroğlu

Düzce Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, 81620,
0000-0003-2899-5786